

Andrzej Wajda

Andrzej Wajda

Andrzej Wajda (2012)

Data i miejsce urodzenia	6 marca 1926 <u>Suwałki</u>
Data i miejsce śmierci	9 października 2016 <u>Warszawa</u>
Zawód	reżyser, scenarzysta
Współmałżonek	<u>Gabriela Obremba</u> <u>Zofia Żuchowska</u> <u>Beata Tyszkiewicz</u> <u>Krystyna Zachwatowicz</u>
Lata aktywności	1951–2016

Odnaczenia

Strona internetowa (<https://web.archive.org/web/20230307180829/http://www.wajda.pl/>)

Andrzej Witold Wajda (ur. 6 marca 1926 w Suwałkach, zm. 9 października 2016 w Warszawie) – polski reżyser filmowy i teatralny. W latach 1989–1990 dyrektor artystyczny Teatru Powszechnego w Warszawie. W latach 1989–1991 senator I kadencji. Kawaler Orderu Orła Białego.

Popularność przyniosły mu filmy inicjujące tzw. polską szkołę filmową: Kanał oraz Popiół i diament, w których dokonywał rozrachunku z czasami II wojny światowej. Dokonał ekranizacji wielu dzieł literackich, jak Popioły, Brzezina, Wesele, Ziemia obiecana, Panny z Wilka i Pan Tadeusz. Współtworzył kino moralnego niepokoju, w którego ramach powstały osadzone w tematyce społecznej, demaskujące patologie systemu komunistycznego w Polsce filmy: Człowiek z marmuru i jego kontynuacja Człowiek z żelaza, która została nagrodzona Złotą Palmą na 34. MFF w Cannes. Wśród ostatnich dokonań artysty znalazły się: martyrologiczny film Katyń oraz eksperymentalny Tatarak. Reżyser zainicjował również powstanie istniejącego w latach 1972–1983 Zespołu Filmowego „X”, Mistrzowskiej Szkoły Reżyserii Filmowej utworzonej w 2002 oraz autorskiego studia filmowego. Jego działalność teatralna obejmowała wystawianie sztuk w teatrach gdańskich, warszawskich, krakowskich (Z biegiem lat, z biegiem dni...) oraz za granicą.

Jego twórczość nawiązywała do polskiego symbolizmu i romantyzmu, była próbą rozrachunku z mitami polskiej świadomości narodowej. Za zasługi dla rozwoju kinematografii był wielokrotnie nagradzany, między innymi w 2000 otrzymał Nagrodę Akademii Filmowej (Oscara) za całokształt twórczości. Czterokrotnie jego filmy były nominowane do Oscara dla najlepszego filmu nieanglojęzycznego. Za całokształt twórczości wyróżniony także honorowym Złotym Niedźwiedziem, Cezarem oraz Złotym Lwem.

Życiorys

Młodość i wykształcenie

Ojcem Andrzeja Wajdy był zawodowy wojskowy Jakub (1900–1940), syn Kazimierza Wajdy. Matka reżysera, Aniela z domu Białowąs (1901–1950), pracowała jako nauczycielka. Jego brat Leszek (1927–2015) był artystą plastykiem i scenografem. Andrzej Wajda urodził się i początkowo wychowywał w Suwałkach; w 1934 cała rodzina przeprowadziła się do Radomia, co było związane z awansem Jakuba Wajdy na stopień kapitana. Rodzice zapisali go do Publicznej Szkoły Podstawowej nr 15 im. Mikołaja Reja. W 1938 został harcerzem w 20. Radomskiej Drużynie Harcerskiej, gdzie uzyskał rangę zastępowego^[1.1].

Andrzej Wajda z ojcem rozstał się pod koniec sierpnia 1939, gdy ten wraz z 72 Pułkiem Piechoty opuścił Radom i wziął udział w przygotowaniach do obrony Polski przed niemiecką agresją. Gdy 8 września 1939, tydzień po wybuchu II wojny światowej, Niemcy wkroczyli do miasta, znalazło się ono w granicach Generalnego Gubernatorstwa. Z polityki okupantów wynikał określony przepisami zakaz pobierania przez Polaków nauki w szkole średniej; toteż zamiast podjąć naukę w gimnazjum, Andrzej Wajda zdecydował się na pójście do siódmej klasy szkoły powszechnej. Ukończył ją w czerwcu 1940. Tymczasem jego ojciec, po trafieniu do niewoli radzieckiej w kwietniu 1940, padł ofiarą zbrodni katyńskiej, o czym jego rodzina początkowo nie wiedziała^{[1.2][2]}.

Ostatecznie Andrzej Wajda rozpoczął dalszą naukę w gimnazjum na tajnych kompletach. Przerwał jednak ją już po pierwszym roku z powodów finansowych; w celu utrzymania rodziny wraz z bratem Leszkiem podejmował pracę zarobkową w Landwirtschaft Zentrale, gdzie pełnił funkcję magazyniera, a następnie tragarza i pomocnika bednarza. Mimo ciężkiej sytuacji życiowej zainteresował się malarstwem, uczestnicząc w pracach konserwacyjnych i okresowo pobierając nauki w szkole malarskiej w Krakowie. W połowie 1942 wstąpił do Armii Krajowej, gdzie pełnił funkcję łącznika na terenie Radomia. Wczesną jesienią 1943 dowiedział się jednak, że osoby z podziemia, które znał, padły ofiarą zasadzki zastawionej przez radomskie Gestapo. Ukrywał

się następnie w Krakowie aż do późnej wiosny 1944, gdy okazało się, że owi żołnierze zostali zamordowani. Wówczas powrócił do Radomia, gdzie zapisał się do Koedukacyjnego Gimnazjum i Liceum dla Dorosłych „Przyszłość”^[1.3].

W 1946 rozpoczął studia malarskie na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Jeszcze przed złożeniem dokumentów zamierzał odwiedzić swojego byłego nauczyciela Wiktora Langnera. Kilka dni przed wizytą Wiktor Langner został jednak aresztowany; Andrzeja Wajdę zatrzymano w Krakowie, skąd trafił do komendy wojewódzkiej Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Wydostał się z niej dzięki koneksjom swojego stryja Gustawa, dzięki czemu mógł rozpocząć studia^[3.1]. Miał już za sobą kilka prac malarskich, między innymi *Przedmieście Krakowa* (1943). Podczas studiów na ASP dołączył do Grupy Młodych Plastyków, inspirowanej nurtami prymitywizmu, surrealizmu i abstrakcjonizmu. Tam stworzył takie obrazy jak *Mózg hydraulika* (1947, druga wersja 1950), *Las w górach*, *Wschodnie miasto* i *Rajski ptak* (1948). Jesienią 1948 dołączył do Grupy Samokształceniowej prowadzonej przez Andrzeja Wróblewskiego. W lipcu 1949 Andrzej Wajda zrezygnował jednak ze studiów na akademii, wraz z Konradem Nałęckim podejmując studia z zakresu reżyserii w Wyższej Szkole Filmowej w Łodzi^[1.4]. Studia ukończył w 1953, ale dyplom otrzymał dopiero w 1960^[4]; wynikało to z faktu, iż nie udało mu się wcześniej wykonać pracy dyplomowej^[1.5].

Twórczość filmowa

1950–1959

Na początku lat 50. Andrzej Wajda zadebiutował trzema etiudami szkolnymi: fabularnym *Złym chłopcem* (1951) na podstawie noweli Antona Czechowa, dokumentalną *Ceramiką iłżecką* (1951) oraz dokumentalną *Kiedy ty śpisz* (1953)^[5]. Sam reżyser uznał je za nieudane, co wynikało z amatorskiego wykonania pierwszej z nich, interwencji „koleżeńskiego kolektywu” w przypadku drugiej oraz nietrafionego konceptu trzeciej. Żadna z jego etiud nie została więc zgłoszona do pracy dyplomowej^{[5][1.5][6]}. Młody filmowiec miał wziąć także udział w reżyserii socrealistycznego filmu *Cztery opowieści*, do którego napisał scenariusz, jednak projekt jego nowelki *Kasia z tkalni numer trzy* został odrzucony przez kierownictwo szkoły, a film ostatecznie otrzymał nazwę *Trzy opowieści*. Po ukończeniu łódzkiej szkoły filmowej Andrzej Wajda stał się współpracownikiem Aleksandra Forda, pracując przy jego filmach *Młodość Chopina* i *Piątka z ulicy Barskiej*^[1.5].

Pełnometrażowym debiutem fabularnym reżysera było *Pokolenie* na podstawie powieści Bohdana Czeszki. Film ten, oparty na porzuconym projekcie Forda^[1.6], został wyprodukowany w 1954 i miał premierę rok później; pojawiła się w nim plejada młodych aktorów, wśród nich Tadeusz Janczar, Roman Polański, Tadeusz Łomnicki i Zbigniew Cybulski. Traktował on o młodych aktywistach Gwardii Ludowej, którzy podczas II wojny światowej organizują konspirację przeciwko hitlerowcom^[7]. Na ogólny wydzźwięk filmu przełożyły się dramatyczne przeżycia wojenne części ekipy filmowej z okresu wojny^[7]. *Pokolenie* zostało życzliwie przyjęte przez anglojęzycznych krytyków ze względu na sprawną reżyserię i dobrze ocenianą grę aktorską^[8]. Z czasem uznano je za otwarcie trylogii wojennej Andrzeja Wajdy^[9]. Krytycznie natomiast odnieśli się do niego zarówno aktywiści komunistyczni ze względu na przełamanie przez reżysera schematów socrealizmu^[10], jak i Polacy na emigracji (między innymi Marek Hłasko) z powodu fałszowania historii^[11]. Treść *Pokolenia* ukierunkowana była na edukację do komunizmu, żołnierze Armii Krajowej zostali w nim ukazani w sposób negatywny na tle młodych socjalistów^[12]. Elementy socrealizmu zachowały się również w kręconym w 1955 dokumencie *Idę do*

słońca, będącym reportażem poświęconym twórczości cenionego wówczas rzeźbiarza Xawerego Dunikowskiego^[1.7]. Naprędce stworzony komentarz osłabiał jednak wymowę filmu, a sam reżyser negatywnie ocenił, że nie umożliwił zabrać głosu samemu rzeźbiarzowi^[5].

Międzynarodowy sukces Andrzej Wajda odniósł dopiero po premierze filmu Kanał, drugiego ogniwa trylogii wojennej, wyprodukowanego w 1956 na podstawie opowiadania Jerzego Stefana Stawińskiego. Tematem tego dzieła była agonia powstania warszawskiego i żołnierzy Armii Krajowej próbujących przetrwać zacięte walki. Recepcja krytyczna Kanału pierwotnie była negatywna; krytykowano w nim brak elementów heroicznych i niezgodne z realiami przedstawienie walk powstańczych^[13.1]. Jednocześnie ze względu na swoje wybitne walory artystyczne Kanał otrzymał Srebrną Palmę na Międzynarodowym Festiwalu Filmowym w Cannes, zapoczątkowując polską szkołę filmową i zwracając uwagę świata na polską kinematografię^[13.2]. Pozycję nowej postaci w światowym kinie reżyser ugruntował trzecią częścią trylogii wojennej, filmem Popiół i diament wyprodukowanym w 1958. Powstał on na kanwie powieści Jerzego Andrzejewskiego pod tym samym tytułem, ale przesłanie w nim zawarte było inne niż w utworze literackim. Andrzej Wajda głównym bohaterem filmu uczynił nie komunistę Szczukę, ale byłego żołnierza Armii Krajowej Macieja Chełmickiego, granego przez Zbigniewa Cybulskiego^[14.1]. Wyraźnie okazywał sympatię postawionym w tragicznej sytuacji członkom polskiego podziemia^[14.1].

Przy akompaniamencie tang i fokstrotów bohater filmu, Maciek Chełmicki, szuka odpowiedzi, jak żyć dalej – jak zrzucić dławiący bagaż przeszłości, rozwiązuje odwieczny dylemat żołnierza. Słuchać czy myśleć. A jednak Maciek zabije... Woli zabić człowieka, nawet wbrew sobie, niż oddać broń; postąpi jak przedstawiciel tego pokolenia, które liczy tylko na siebie i na pistolet dobrze ukryty, pewny i nie chybiący. Kocham tych nieustępliwych chłopców, rozumiem ich. Chcę moim skromnym filmem odkryć przed widzami kinowym ten skomplikowany i trudny świat pokolenia, do którego i ja sam należę^[15].

Popiół i diament, ukazawszy się na ekranach kin, wzbudził negatywne reakcje ze strony polskich komunistów^[14.1], którzy nie dopuścili do jego uczestnictwa w konkursie głównym na Międzynarodowym Festiwalu Filmowym w Wenecji. Mimo to poza konkursem zdobył nagrodę Międzynarodowej Federacji Krytyków Filmowych^[16]. Dzięki swym walorom artystycznym oraz wyrazistej grze Zbigniewa Cybulskiego film został uznany za arcydzieło polskiej kinematografii^{[17][18][19]}.

W 1959 Andrzej Wajda wyreżyserował kolejny film mierzący się z mitem romantycznego bojownika o wolność: Lotną, traktującą o losie polskich ułanów podczas kampanii wrześniowej. Sekwencja ukazująca szarżę kawalerii polskiej na czołgi wzbudziła burzliwą dyskusję, a sam film spotkał się z negatywnym odzewem ze strony polskich krytyków^[20]. Francuski reżyser François Truffaut określił Lotną jako jeden z „wielkich chorych filmów”^[1.8].

1960–1969

Pierwszym filmem Andrzeja Wajdy w kolejnej dekadzie byli Niewinni czarodzieje z 1960 na podstawie scenariusza Jerzego Andrzejewskiego i Jerzego Skolimowskiego; obraz przedstawiał grę miłosną między dwojgiem młodych osób. Ze względu na swobodę obyczajową i jazzową muzykę Krzysztofa Komedy Niewinni czarodzieje wywołali konsternację wśród krytyków, ale z perspektywy czasu film oceniano jako odzwierciedlenie rzeczywistych nastrojów współczesnej młodzieży po odwilży październikowej^[21]. Kolejnym

filmem reżysera był Samson z 1961 na podstawie powieści Kazimierza Brandysa o młodym Żydzie, który próbuje przetrwać w okupowanej przez Niemców Warszawie. Produkcja rozczerowała jednak krytyków polskich, a sam filmowiec uznał ją za nieudaną adaptację^[1.9].

Popularność Andrzeja Wajdy przyczyniła się do tego, że zaczął tworzyć także za granicą. W 1962 nakręcił w Jugosławii Powiatową Lady Makbet na podstawie noweli *Powiatowa lady Makbet* Nikołaja Leskowa, której treścią są losy zesłańców syberyjskich. *Powiatowa lady Makbet* zyskała w Jugosławii status klasycznego dzieła rodzimego kina^[1.10]. W tym samym roku zrealizował nowelę *Warszawa*, wchodzącą w skład filmu nowelowego Miłość dwudziestolatków. Treścią polskiej części utworu były relacje młodej kobiety ze studentem pamiętającym czasy okupacji wojennej. *Warszawa*, obok noweli *Antoine i Colette* François Truffauta, była traktowana jako jedna z najlepszych części filmu^[22].

Andrzej Wajda (1963)

Andrzej Wajda stał się ponownie obiektem silnej krytyki za sprawą filmu Popioły na podstawie powieści *Popioły* Stefana Żeromskiego. Tematem dzieła są losy polskich szwoleżerów u boku Napoleona Bonaparte. W *Popiołach* główną rolę Rafała Olbromskiego zagrał Daniel Olbrychski, który stał się jednym z wieloletnich współpracowników reżysera; inne kluczowe postacie zagrali Bogusław Kierc, Piotr Wysocki, Pola Raksa i Beata Tyszkiewicz. Film mimo niedoskonałości ról drugoplanowych odegrał ważną rolę w dekonstrukcji mitu bohaterskich żołnierzy polskich; przedstawiono ich – zwłaszcza poprzez przypomnienie ich udziału w tłumieniu powstania niewolników na San Domingo oraz wizję rzezi ludności hiszpańskiej po szarzy na Somosierre – jako okrutników, a zarazem ofiary polityki napoleońskiej^{[1.11][23]}. W 1967 Andrzej Wajda zrealizował za granicą obraz Bramy rajy na podstawie powieści Jerzego Andrzejewskiego (również zatytułowanej *Bramy rajy*), której tematem była krucjata dziecięca. Film, wyprodukowany w Wielkiej Brytanii i Jugosławii, poniósł jednak klęskę artystyczną, stając się zarazem największym osobistym niepowodzeniem reżysera, któremu nie powiodło się przełożenie na język filmu powieści znanej z nieprzerwanego strumienia świadomości^{[1.12][14.2]}.

Tragiczna śmierć Zbigniewa Cybulskiego w styczniu 1967 stała się dla Andrzeja Wajdy punktem wyjścia do opowiedzenia o fenomenie aktora^[24.1]. Wszystko na sprzedaż, ukończone w 1968, przerodziło się jednak w trakcie produkcji w bardziej osobistą opowieść o kulisach produkcji filmowej. W filmie reżyser o imieniu Andrzej (odgrywany przez Andrzeja Łapickiego) mierzył się z koniecznością zastąpienia Zbigniewa Cybulskiego przez innego aktora (Daniela Olbrychskiego). Film stanowił pretekst do wypowiedzi na temat dusznej atmosfery w środowisku filmowym po wydarzeniach marcowych z 1968^[25.1]. Na zaproszenie Andrzeja Wajdy Elżbieta Czyżewska, która po nagonce antysemitkiej na jej męża Davida Halberstama przebywała w USA^[25.2], zagrała małżonkę aktora mszczącą się na próżnym otoczeniu poprzez zaaranżowanie męczącej jazdy na karuzeli^[24.2]. Wszystko na sprzedaż znaczyło również przełom w stylu filmowca^[1.7]. Filmowy Andrzej staje przed wyborem metody realizacji dzieła, którą podsuwają mu dwaj filmowi asystenci: opowiadający się za estetyką Nowej Fali Andrzej Kostenko (w zastępstwie przewidzianego do tej roli Jerzego Skolimowskiego, który również emigrował) oraz sugerujący poetykę cinéma-vérité Witold Holtz; reżyser jednak wybiera własną drogę^[24.3].

W trakcie zdjęć do *Wszystkiego na sprzedaż* wyreżyserował krótkometrażową fantastycznonaukową groteskę filmową *Przekładaniec*, opartą na opowiadaniu Stanisława Lema *Czy pan istnieje, Mr Jones?* i utrzymaną w stylu pop-art. Jej treścią są losy rajdowca (granego przez Bogumiła Kobięłę), który po poważnym wypadku samochodowym zostaje uratowany dzięki przeszczepieniu części organów. Film, poruszający w lekkiej formie filozoficzne dylematy dotyczące kryzysu ludzkiej tożsamości w dobie przeszczepów, był jedyną adaptacją prozy Stanisława Lema, która zadowoliła samego pisarza^[26]. Z gorszym odbiorem spotkała się komedia *Polowanie na muchy* z 1969 na podstawie satyrycznego opowiadania Janusza Głowackiego, z Małgorzatą Braunek jako współczesną modliszką polującą na bezradnych mężczyzn^[27.1]. Małgorzata Radkiewicz pisała, że zawarte w filmie „przerysowania nie świadczą ani o dystansie wobec feminizmu, ani chęci wykpienia czy sparodiowania jego założeń, ale raczej o bezradności twórcy, który wyraźnie nie miał pomysłu na to, jak zaprezentować kobietę przełomu lat 60. i 70.”^[27.2].

1970–1979

Na początku lat 70. Andrzej Wajda podjął ponownie współpracę z Danielem Olbrychskim, który grał główne role w kilku kolejnych jego filmach. We wrześniu 1970 ukazał się *Krajobraz po bitwie*, oparty na opowiadaniach obozowych Tadeusza Borowskiego, szczególnie *Bitwie pod Grunwaldem*. Aktor zagrał w nim rolę Tadeusza – cynicznego człowieka obozowego postawionego w obliczu wyzwolenia obozu koncentracyjnego Dachau przez Amerykanów. Ekranizacja drastycznych opowiadań Tadeusza Borowskiego była trudnym przedsięwzięciem dla reżysera, który zamiast opisywać świat analitycznym językiem pisarza zdecydował się skoncentrować na postaci Tadeusza^[28]. Film, choć odbiegał od prozy, ceniono za dojrzałość kreacji Daniela Olbrychskiego i Stanisławy Celińskiej^[28].

Andrzej Wajda (rozdający autografy) wraz z Danielem Olbrychskim (lata 70.)

Wielkim sukcesem Andrzeja Wajdy stała się *Brzezina* na podstawie opowiadania Jarosława Iwaszkiewicza. Treścią filmu była psychologiczna konfrontacja zgorzkniałego po śmierci żony leśniczego (Daniel Olbrychski) z jego chorującym na gruźlicę bratem (Olgiard Łukaszewicz). Film wyróżniał się wizją plastyczną, porównywaną niekiedy do obrazów Jacka Malczewskiego^[29.1]. Ponadto filmowa *Brzezina* odznaczała się większym pesymizmem niż opowiadanie; o ile w pierwowzorze śmierci towarzyszy nadzieja na zmartwychwstanie, tu „wyłącznym horyzontem odniesienia bohaterów jest świadomość końca egzystencji”^[29.2]. *Brzezina* została doceniona za granicą, zdobywając między innymi złoty medal na Międzynarodowym Festiwalu Filmowym w Moskwie^[30]. W 1971 Andrzej Wajda zrealizował w niemieckiej Norymberdze film *Piłat i inni*, osnuty wokół wątku śmierci Jezusa Chrystusa z powieści Michaiła Bułhakowa *Mistrz i Małgorzata*. W tej kameralnej produkcji^[31] rolę Jezui Ha-Nocriego zagrał Wojciech Pszoniak, a jego ucznia – Daniel Olbrychski^[32]. *Piłat i inni* spotkał się jednak z obojętnością niemieckich krytyków, których raziło umiejscowienie akcji obrazu w pohitlerowskim krajobrazie^[1.13].

W 1972 reżyser zajął się adaptacją filmową dramatu Stanisława Wyspiańskiego pod tytułem *Wesele*. Filmowe *Wesele*, którego scenariusz stworzył Andrzej Kijowski, a do którego zdjęcia wykonał Witold Sobociński, było wyreżyserowaną w konwencji realistycznej ekranizacją sztuki symbolicznej^[33]. Dzieło wzbudziło uznanie krytyków, którzy chwalili realizację filmu (w tym kręcone w trudnych warunkach zdjęcia)^[34]. Krzysztof Teodor

Toeplitz docenił filmowe *Wesele* jako pokaz wyższości kina nad teatrem^[33]. Przy produkcji filmu brał udział nowo stworzony przez Andrzeja Wajdę Zespół Filmowy „X”, działający do 1983^[35], w którym działali tacy reżyserzy, jak Agnieszka Holland, Feliks Falk i Barbara Sass^[36].

Kolejnym sukcesem była *Ziemia obiecana* na podstawie powieści Władysława Reymonta, której główną tematykę stanowiły napiętności i szalejący kapitalizm w dziewiętnastowiecznej Łodzi. Główne role młodych kapitalistów zakładających własny interes zagrali w nim Daniel Olbrychski, Wojciech Pszoniak i Andrzej Seweryn, natomiast muzykę skomponował Wojciech Kilar. Reżyser bardzo sceptycznie podszedł do dzieła literackiego, które było pisane na zamówienie Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego i miało wymowę dosłownie antysemicką^[37.1]. Ośłabił wręcz antysemicką wymowę pierwowzoru; w filmie grany przez Wojciecha Pszoniaka Żyd Moryc Welt, zamiast zwracać się przeciwko Karolowi Borowieckiemu (jak w pierwowzorze), zdecydowanie wspierał główną postać utworu^[37.2]. Adaptacja była pozbawiona złudzeń co do możliwości przetrwania uczciwych jednostek w kapitalistycznym świecie^[38]. W pełnym świadomej brzydoty i drastyczności dziele dostrzegano wyrazistą analizę wynaturzenia dzikiego kapitalizmu^[39]. Film zdobył uznanie krajowych krytyków: Konrad Eberhardt nazwał go „fascynującym widowiskiem”^[38], a Tadeusz Sobolewski – najlepszym polskim filmem wszech czasów, dostrzegając w nim analogię do sytuacji w Polsce w czasach współczesnych jego powstawaniu^[40]. Adaptacja tej powieści noblisty otrzymała Grand Prix na Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych oraz Złoty Medal na MFF w Moskwie^[41]. Odmienne przyjęto obraz w Stanach Zjednoczonych: *Ziemia obiecana*, która była tworzona z zamiarem emisji w USA i została nominowana do Oscara, spotkała się z oskarżeniami o antysemityzm i nie doczekała się tam premiery kinowej^[42]. Później Andrzej Wajda zrealizował film *Smuga cienia* na podstawie powieści Josepha Conrada, opowiadający o młodym oficerze marynarki (Marek Kondrat) wyruszającym w rejs do Singapuru^[43]. Film spotkał się z różnorodnymi reakcjami krytyków: o ile Aleksander Jackiewicz uznał go za udaną adaptację z odniesieniami do symbolizmu^[44], o tyle Michał Komar ocenił *Smugę cienia* jako film nieudany^[45].

Andrzej Wajda na planie filmu *Ziemia obiecana* (1974)

Szczególny zwrot w twórczości reżysera nastąpił w 1975. Andrzej Wajda, dotychczas unikający otwartego odnoszenia się do systemu władzy komunistycznej w Polsce, wystąpił wraz z innym reżyserem, Krzysztofem Zanusem, na Forum Filmowców w Gdańsku. Obaj zarzucili kontrolującym obieg filmowy decydom hamowanie swobody twórczej, co – ich zdaniem – skłaniało młodych twórców do skupiania się bardziej na tematyce historycznej niż współczesnej. Wyrazem tego buntu były prace nad filmem *Człowiek z marmuru*, opartym na zapomnianym scenariuszu Aleksandra Ścibora-Rylskiego. Władze zamierzały nie dopuścić filmu do publikacji^[46], a także naciskały na usunięcie z czołówki nazwiska współpracującej z Andrzejem Wajdą Agnieszki Holland^[47]. Film ukazał się jednak w kinach dzięki wstawiennictwu Józefa Tejchmy (członka Biura Politycznego KC PZPR) i poważaniu, jakim reżyser cieszył się wśród nomenklatury^[46]. *Człowiek z marmuru* miał premierę w 1977. Jego bohaterką jest młoda studentka reżyserii (debiutująca na ekranie Krystyna Janda), która odkrywa mroczną prawdę o zapomnianym przodowniku pracy (Jerzy Radziwiłowicz)^[48]. Film otrzymał nagrodę FIPRESCI na MFF w Cannes^[48] i został pozytywnie przyjęty przez krytyków zagranicznych (polska prasa odnosiła się z niechęcią do filmu^[49]), którzy chwalili odwagę reżysera^[50] i nazwali *Człowieka z marmuru* kamieniem milowym w historii polskiego kina^[51]. Film ten stanowi manifest kina moralnego niepokoju^[46].

Po *Człowieku z marmuru* Andrzej Wajda powrócił na krótko do kręcenia filmów dokumentalnych. W 1976 nakręcił *Umarłą klasę*, zapis tytułowej sztuki reżysera teatralnego Tadeusza Kantora^[52], a w 1978 – *Zaproszenie do wnętrza*, które było opisem wystawy niemieckiego artysty Ludwiga Zimmerera^[53]. Reżyser nie przestał jednak pracować nad filmami fabularnymi. W 1978 powstał obraz *Bez znieczulenia*, jego treścią były losy poważanego dziennikarza, który po ujawnieniu nieprawomyślnych poglądów zostaje usunięty z pracy i staje przed obliczem rozvodu z żoną. Rolę publicysty zagrał w filmie Zbigniew Zapasiewicz^[54]. Andrzej Wajda analizował za pośrednictwem tego dzieła zarówno kryzys małżeński, jak i w mniejszym stopniu mechanizmy doprowadzające niewinnego człowieka do zagłady^[55]. Ostry w wymowie *Bez znieczulenia* wzbudził burzliwą reakcję krytyków i otrzymał Grand Prix na Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych w Gdańsku^{[55][54][1.14]}. Tymczasem reżyser, który po *Smudze cienia* nie zamierzał kręcić kolejnych adaptacji dzieł literackich, zdecydował się na ekranizację opowiadania Jarosława Iwaszkiewicza^[56]. *Panny z Wilka* (1979) w jego wydaniu, których głównym bohaterem był człowiek wracający do miejsca swej młodości (Daniel Olbrychski)^[57], zostały rozbudowane o ledwo wspomniane w utworze literackim wątki (na przykład motyw śmierci i przemijania)^[56]. Chwalony za grę aktorską^[58] film został nominowany do Oscara dla najlepszego filmu nieanglojęzycznego^[57]. W 1979 Andrzej Wajda zrealizował także film dokumentalny *Pogoda domu niechaj będzie z Tobą...* ze zdjęciami Edwarda Kłosińskiego^[59], stanowiący wywiad z Jarosławem Iwaszkiewiczem^[1.15].

Andrzej Wajda na IV Zjeździe Stowarzyszenia Filmowców Polskich (1978) 51

Pod koniec 1979 wyreżyserował film *Dyrygent*, luźno oparty na opowiadaniu Andrzeja Kijowskiego. Traktował on o trójkacie miłosnym między światowej sławy przybywającym do Polski dyrygentem (John Gielgud), skrzypaczką (Krystyna Janda) i jej mężem (Andrzej Seweryn)^[60]. Film został entuzjastycznie przyjęty przez europejskich krytyków, zdobywając nagrodę FIPRESCI na Międzynarodowym Festiwalu Filmowym w San Sebastián^[60]. W Polsce *Dyrygent* został natomiast odebrany chłodniej; wskazywano na niedopracowany scenariusz i brak przejrzystości emocjonalnej^[61].

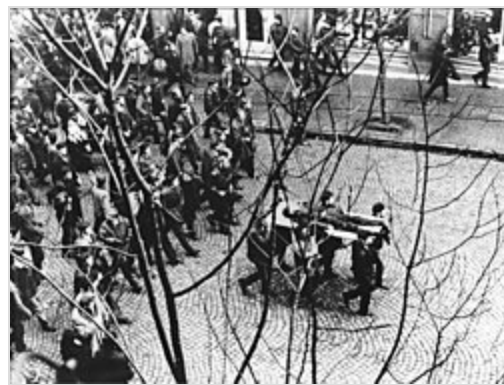
Całokształt dokonań zawodowych Andrzeja Wajdy jednakże sprawił, że w 1979 rozpoczął on pełnienie funkcji prezesa Stowarzyszenia Filmowców Polskich. Celem nowego przewodniczącego tej organizacji było dążenie do zwiększenia autonomii filmowców oraz ukierunkowanie publiczności na przemiany w polskim filmie^[1.16].

1980–1989

W 1980 w telewizji miał premierę siedmiogodzinny serial *Z biegiem lat, z biegiem dni...*, który Andrzej Wajda wyreżyserował wraz z Edwardem Kłosińskim. Przedstawia on losy dwóch krakowskich rodzin w latach 1874–1914^[62].

W 1981 reżyser ponownie podjął tematykę polityczną. Z inspiracji robotników „Solidarności” w styczniu tegoż roku rozpoczął zdjęcia nad filmem *Człowiek z żelaza*, który opisywałby przebieg wydarzeń sierpnia 1980^[63]. Aleksander Ścibor-Rylski napisał scenariusz kontynuujący wydarzenia z *Człowieka z marmuru*, zakończony momentem podpisania porozumienia między strajkującymi a komunistami. Oprócz Jerzego Radziwiłłowicza i Krystyny Jandy w filmie wystąpili między innymi Lech Wałęsa i Anna Walentynowicz^[64]. Andrzej Wajda był

dumny z tego, że zdołał ukończyć swoje dzieło przed wprowadzeniem 13 grudnia 1981 stanu wojennego w Polsce^[63]. *Człowiek z żelaza* został entuzjastycznie przyjęty przez krytyków jako dzieło łączące świeżą, paradokumentalną relację z ruchu opozycyjnego z perspektywą epicką^[65]. Małgorzata Szpakowska pisała o filmie jako o „fakcie społecznym” o niespotykanej dotąd aktualności^[66]. Francuski krytyk Michel Perez określił nawet *Człowieka z żelaza* mianem kamienia milowego w historii kina^[65]. Ukoronowaniem sukcesu było nominowanie filmu do Oscara oraz przyznanie mu Złotej Palmy w Cannes^[64].

Zdjęcie przedstawiające wynoszenie ciała Zbyszka Godlewskiego w trakcie wydarzeń grudniowych w 1970, które było dla reżysera inspiracją przy tworzeniu *Człowieka z żelaza*

Pod koniec 1981 Andrzej Wajda rozpoczął zdjęcia do filmu *Danton* na podstawie sztuki *Sprawa Dantona* Stanisławy Przybyszewskiej, ale wprowadzenie stanu wojennego zmusiło reżysera do przeniesienia produkcji do Francji. Film ukazywał konfrontację postaci Georges’a Dantona (Gérard Depardieu) z Maximilienem de Robespierre’em (Wojciech Pszoniak) podczas rewolucji francuskiej. Film spotkał się z różnorodnymi reakcjami francuskich krytyków, którzy negatywnie oceniali pominięcie tła rewolucji i skupienie się wyłącznie na dwóch głównych osobach filmu, ale zauważali w nim metaforę ówczesnej Polski^{[67][68]}. W Polsce obraz był natomiast chwalony za brawurową adaptację sztuki i grę aktorską^[69].

W 1983 istnienie Stowarzyszenia Filmowców Polskich było zagrożone. Andrzej Wajda musiał zrezygnować ze stanowiska prezesa na rzecz Janusza Majewskiego, a Zespół Filmowy „X” został rozwiązany^[1.17]. Za granicą reżyser zrealizował w tym samym roku film *Miłość w Niemczech* na podstawie książki Rolfa Hochhutha, w którym przedstawił mniej stereotypowe oblicze nazizmu w Niemczech^[70]. Obraz ten spotkał się jednak z nieprzychylnymi opiniami krytyków^[1.18]. W 1985, już po stanie wojennym i powrocie do kraju, zrealizował *Kronikę wypadków miłosnych* na podstawie nostalgicznej powieści Tadeusza Konwickiego o miłości rodzącej się w tle krajobrazów Litwy^[71]. W tej adaptacji dzieła literackiego epizodyczną rolę odegrał sam pisarz^[1.19]. W 1988 reżyser nakręcił *Biesy*, na podstawie powieści Fiodora Dostojewskiego pod tym samym tytułem, z Isabelle Huppert i Bernardem Blierem w rolach głównych^[72]. Realizacja filmu była kłopotliwa, gdyż władze komunistyczne odmówiły dokonania koprodukcji wspólnie z wytwórnią Gaumont. Wskutek tego projekt poniósł porażkę^[1.20]. W 1989 Andrzej Wajda został przewodniczącym jury 16. Międzynarodowego Festiwalu Filmowego w Moskwie^[73].

1990–1999

W 1990 Andrzej Wajda nakręcił czarno-biały film *Korczak*, który był biografią zamordowanego w Treblince pedagoga Janusza Korczaka. Rolę wychowawcy zagrał Wojciech Pszoniak^[74]. Film spotkał się z burzliwą reakcją we Francji: w tym kraju wstrzymano jego dystrybucję, a pismo „Le Monde” nie szczędziło mu krytyki, zarzucając reżyserowi przedstawienie postaci pedagoga wyłącznie z chrześcijańskiego punktu widzenia – jako męczeńskiego Polaka, a nie jako Żyda^[74]. Filmu broniła natomiast na łamach dziennika „The New York Times” Betty Jean Lifton, autorka biografii Janusza Korczaka, odpierając te zarzuty jako bezpodstawne^[75].

W 1992 Andrzej Wajda powrócił do rozrachunków z czasami II wojny światowej, realizując film *Pierścionek z orłem w koronie* o ostatnich dniach powstania warszawskiego z Rafałem Królikowskim i Cezarym Pazurą w rolach głównych^[76]. Adaptacja powieści Aleksandra Ścibora-Rylskiego *Pierścionek z końskiego włosia* została

jednak negatywnie przyjęta przez krytyków ze względu na niewłaściwą w ich ocenie interpretację literackiego pierwowzoru^[1.21]. W 1994 reżyser nakręcił w Japonii film *Nastazja* na motywach powieści *Idiota* Fiodora Dostojewskiego^[77], a w 1995 – *Wielki Tydzień* na podstawie opowiadania Jerzego Andrzejewskiego o małżeństwie ukrywającym Żydówkę w czasie II wojny światowej^[78]. W 1996 stworzył *Pannę Nikt* na podstawie powieści Tomasza Tryzny o dorastającej dziewczynie, która przeżywa kryzys wartości^[79]. *Wielki Tydzień* i *Panna Nikt* poniosły jednak porażkę artystyczną^[1.22].

Od lipca do września 1998 kręcił ekranizację narodowej epopei Adama Mickiewicza *Pan Tadeusz*. W tym wielkim przedsięwzięciu wzięła udział plejada polskich aktorów, między innymi Bogusław Linda, Daniel Olbrychski, Grażyna Szapołowska i Andrzej Seweryn; charakterystyczną ścieżkę dźwiękową (w tym „Poloneza”) skomponował Wojciech Kilar^[80]. Filmowy *Pan Tadeusz* zdobył sześć Orłów podczas drugiego rozdania Polskich Nagród Filmowych w 2000^[80]. Tadeusz Sobolewski chwalił film jako pełną życia próbę wskrzeszenia narodowego mitu^[81]. Dorobek reżysera pod koniec lat 90. zamknęły także autobiograficzne dokumenty: *Andrzej Wajda. Moje notatki z historii* (1996)^[82] i *Kredyt i debet. Andrzej Wajda o sobie* (1999)^[83].

2000–2009

W 2000 Andrzej Wajda zrealizował film *Wyrok na Franciszka Kłosa* na podstawie powieści Stanisława Rembeka. Rolę granatowego policjanta postawionego w obliczu wyroku śmierci wydanego na niego przez podziemie zagrał Mirosław Baka^[84]. *Wyrok na Franciszka Kłosa* odczytywano jako próbę rozpoczęcia dyskusji w sprawie kolaboracji Polaków z okupantem nazistowskim podczas II wojny światowej^[85]. W 2002 reżyser nakręcił dokument *Lekcja polskiego kina*, w którym opowiadał o polskiej sztuce filmowej i jej historii^[86].

W 2002 sfilmował *Zemstę*, adaptację komedii Aleksandra Fredry o dwóch zwaśnionych frakcjach walczących o panowanie na zamku. Andrzej Wajda zamierzał podkreślić, że film nie jest teatralną adaptacją sztuki, o czym świadczy umiejscowienie akcji w czasie zimy oraz zastosowanie długich ujęć^[87]. Do filmu zaangażowano takich aktorów jak Janusz Gajos, Andrzej Seweryn czy Roman Polański, a jego budżet wyniósł blisko 7 milionów złotych^[88]. Po ukazaniu się w kinach filmowa *Zemsta* zebrała pozytywne recenzje, w których podkreślano ciągłą aktualność problemów występujących w dramacie i znakomitą grę aktorską^{[87][89]}. W tym samym roku

Andrzej Wajda i Joanna Olczak-Ronikier (2008)

Andrzej Wajda (2004)

reżyser założył wraz z Wojciechem Marczewskim Mistrzowską Szkołę Reżyserii Filmowej^{[90][91]}, która nawiązuje do tradycji polskich zespołów filmowych^[92]. W 2004 Andrzej Wajda zrealizował film dokumentalny Jan Nowak Jeziorański. Kurier z Warszawy. 60 lat później 1944–2004 o byłym żołnierzu Armii Krajowej, Janie Nowaku-Jeziorańskim^[93], a w 2005 – stanowiącą część filmu zbiorowego Solidarność, Solidarność... nowelę dokumentalną Człowiek z nadziei^[94].

W 2007 reżyser pokazał film Katyń, który przełamywał istniejące dotąd w polskiej kinematografii milczenie w sprawie zbrodni katyńskiej. Andrzej Wajda chciał w ten sposób uczcić pamięć ojca (jeńca obozu w Starobielsku, zamordowanego w Charkowie)^[95]. Nakręcona za 15 milionów złotych produkcja traktowała o losach polskich oficerów pojmanych przez władze radzieckie oraz ich rodzin, nie pomijając jednak represji stosowanych przez hitlerowców na zachodzie Polski. Film miał za podstawę nowelę Post mortem Andrzeja Mularczyka, a udział w nim wzięli między innymi Andrzej Chyra, Maja Ostaszewska i Artur Żmijewski^[96]. Po premierze polscy krytycy doceniali wstrząsający pokaz okrutnych losów zamordowanych oficerów, aczkolwiek twierdzili, że nie jest to film szczególnie wybitny^[97]. Natomiast w anglojęzycznych mediach przyjęto film jednoznacznie pozytywnie, wskazując na mistrzowsko zrealizowaną relację z ludzką tragedią wojennej^[98]. Film zdobył osiem Orłów, w tym dla najlepszego filmu, a także został nominowany do Oscara^[96].

Andrzej Wajda na planie filmu Katyń (2007)

Kolejnym filmem był wyprodukowany w 2009 Tatarak. Został on oparty nie tylko na opowiadaniu Jarosława Iwaszkiewicza, ale także na Nagłym wezwaniu Sándora Máraiego oraz zapiskach Krystyny Jandy. Treść filmu stanowiły zarówno losy kobiety śmiertelnie chorej na raka, jak i monologi aktorki dotyczące śmierci jej męża Edwarda Kłosińskiego, z którym Andrzej Wajda współpracował przy wielu swoich poprzednich produkcjach^[99]. W Tataraku rozważania o śmierci łączyły się z ukazaniem umowności sztuki filmowej jako nie w pełni pokazującej rzeczywistość^[100]. Film uzyskał głównie pozytywne recenzje krytyków, którzy doceniali brawurową adaptację dzieła literackiego^{[101][102][103]}. Tatarak został uhonorowany nagrodą FIPRESCI oraz Nagrodą im. Alfreda Bauera^[99].

2010–2016

W 2010 Andrzej Wajda zrealizował dokument Kręć! Jak kochasz, to kręć!, który tak jak Tatarak był poświęcony Edwardowi Kłosińskiemu^[104]. W czerwcu 2011 reżyser założył wraz z Wojciechem Marczewskim autorskie studio filmowe^[105]. W grudniu 2011 rozpoczął natomiast kręcenie filmu, zatytułowanego w 2013 Wałęsa. Człowiek z nadziei, o jednym z polskich przywódców opozycji antykomunistycznej, Lechu Wałęsie. Tytułową rolę otrzymał Robert Więckiewicz^[106]. Andrzej Wajda powiedział o bohaterze swojego filmu^[107]:

Przypominam dzieje Lecha Wałęsy, bo to jest bohater naszych czasów, a nagle wokół niego zebrali się politycy, którzy chcą na tym coś zarobić i próbują stworzyć pozory, że ten przywódca robotników był w jakimś sensie użyty przez kogoś. (...) To jest fantastyczne, że pojawił się taki bohater, który przywrócił Polsce wolność i doprowadził do zrealizowania swoich celów bez rozlewu krwi.

Wąłęsa. Człowiek z nadziei, pokazany na Międzynarodowym Festiwalu Filmowym w Wenecji poza konkursem, otrzymał pozytywne recenzje. Krytycy odczytywali w nim próbę odbudowy mitu „Solidarności” i legendy samego Lecha Wąłęsy, ich uwadze nie uszedł jednak zanadto hagiograficzny ich zdaniem ton dzieła oraz pominięcie mniej chwalebnych epizodów z życia bohatera filmu^[108].

Ostatnim filmem Andrzeja Wajdy były *Powidoki* z 2016, obraz inspirowany życiem malarza Władysława Strzemińskiego^[109]. Film został wybrany na polskiego kandydata do Oscara dla najlepszego filmu nieanglojęzycznego^[110].

Działalność teatralna

Andrzej Wajda zajmował się także działalnością teatralną. Wystawiał sztuki w teatrach gdańskich, warszawskich, krakowskich oraz za granicą^[111]. Pierwszym wyreżyserowanym przez niego spektaklem teatralnym był *Kapelusz pełen deszczu*, sztuka Michaela Gazza (1959). Wystawił ją w *Teatrze Wybrzeże w Gdańsku*^[111] w nietypowej dla teatru manierze realistycznej, toteż na scenie rekwizyty były prawdziwe i odzwierciedlały biologizm świata przedstawionego^[1.23]. W kolejnych adaptacjach dramatów, *Hamlecie* William Szekspira i *Dwoje na huśtawce* William Gibsona (obie 1960) Andrzej Wajda zaczął kształtować swoje doświadczenie w reżyserii teatralnej – Edmund Fetting w roli Hamleta odszedł od typowego wizerunku intelektualisty na rzecz okrutnika, a Zbigniew Cybulski oraz Elżbieta Kępińska jako bohaterowie *Dwojga na huśtawce* wykazali się subtelnością^[1.24]. Kolejne adaptacje sztuk literackich, tym razem *Demonów* Johna Whitinga (1963) i *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego (1965), reżyser uznał jednak za nieudane, po czym na kilka lat rozstał się z teatrem^[1.25].

W 1969 Tadeusz Łomnicki namówił Andrzeja Wajdę do wyreżyserowania sztuki *Play Strindberg* Friedricha Dürrenmatta, która zyskała powszechne uznanie ze strony teatrologów. Wynikało to z eksperymentalnego zabiegu, wedle którego sala teatralna uległa stylizacji na kształt hali sportowej^[1.26]. Z uznaniem publiczności spotkała się również adaptacja *Biesów* Fiodora Dostojewskiego (1971) z udziałem Wojciecha Pszoniaka i Jana Nowickiego^[1.27]. W latach 70. Andrzej Wajda zrealizował liczne przedstawienia; były to między innymi *Jak brat bratu* na motywach sztuki David Rabe’a *Sticks and Bones* (1972)^[1.28], nieudana adaptacja *Der Mitmacher* (1973) według Friedricha Dürrenmatta (z którym zerwał współpracę)^[1.29], ceniona adaptacja *Nocy listopadowej* (1974) Stanisława Wyspiańskiego^[1.30], powtórnie wystawione *Biesy* (1974) oraz *Sprawę Dantona* Stanisławy Przybyszewskiej (1975), wystawiana także w 1978 i w 1980^[1.31]. Osobnym rozdziałem w jego teatralnej karierze była rola gościnna w zrealizowanym przez Andrzeja Łapickiego spektaklu *Pogarda* według powieści Alberta Moravii (1975), w którym Andrzej Wajda – występujący jako reżyser – odpowiada scenarzyście: „*Odyseję* niech pan się nie przejmuje. *Odyseja* została już napisana”^[1.32].

W dalszej twórczości teatralnej zaznaczyły się tendencje do przeciwstawiania się terrorowi jako systemowi zastraszania jednostki. Tę tematykę poruszały spektakle *Gry rozum śpi...* na podstawie sztuki Antonia Buero Vallejo (1976), *Emigranci* na motywach Sławomira Mrożka (1976)^[1.33] oraz *Rozmowy z katem* będące adaptacją książki Kazimierza Moczarskiego (1977). Nie wykluczało to jednak odwoływania się do utworów o tematyce obyczajowej i psychologicznej. Jeden z nich, *Nastasja Filipowna* na motywach Idioty Fiodora Dostojewskiego, stanowił improwizację aktorską^[1.34]. Jeszcze przed wprowadzeniem stanu wojennego reżyser dokonał kolejnej adaptacji *Hamleta* (1981), wykorzystując plenery dziedzińca wawelskiego i obsadzając w roli głównej Jerzego Stuhra^[1.35].

Gdy wznowił swoją działalność artystyczną po stanie wojennym, zrealizował wówczas *Antygonę* Sofoklesa (1984), bardzo przychylnie odebraną *Zbrodnię i karę* Fiodora Dostojewskiego (1984, 1986), *Wieczernik* według scenariusza Ernesta Brylla^[1.36], *Zemstę* Aleksandra Fredry (1986)^[1.37], *Pannę Julię* Augusta Strindberga (1988), *Dybuka* Szymona An-skiego (1988)^[1.38] i *Lekcję polskiego* Anny Bojarskiej (1988)^[1.39]. Kluczowymi spektaklami w działalności scenicznej reżysera były jednak *Nastasja Filipowna* (1989), zrealizowana z japońskimi aktorami, oraz *Hamlet (IV)* (1989), w którym w głównej roli obsadził Teresę Budzisz-Krzyżanowską^[1.40].

Po transformacji ustrojowej z 1989 Andrzej Wajda dwukrotnie dokonywał adaptacji *Wesela* (1991, 1992). W 1989, po śmierci Zygmunta Hübnera, objął funkcję dyrektora artystycznego Teatru Powszechnego w Warszawie, którą sprawował przez rok^{[112][113]}. Do końca XX wieku w swych dziełach scenicznych wystawiał sztuki Augusta Strindberga (*Sonata widm*, 1994), Stanisława Wyspiańskiego (*Kłótnia*, 1997), a także Yukio Mishimy (*Mishima*, 1994) i Eugène'a Labiche'a (*Słomkowy kapelusz*, 1998). Jego autorskimi projektami były *Improwizacje warszawskie* (1996) oraz *Pieśń o blasku wody* (1997). Na początku XXI wieku zrealizował również szekspirowską komedię *Jak wam się podoba* (2001), powtórnie *Biesy* (2004), a także *Makbeta* (2004)^[1.41].

Działalność społeczna i polityczna

W 1948, jeszcze w ramach grupy Andrzeja Wróblewskiego, Andrzej Wajda zadeklarował wstąpienie do *Polskiej Partii Robotniczej*^[114.1]. Nie otrzymał jednak legitymacji partyjnej, a jego deklaracja została zapomniana w obliczu fuzji PPR z *Polską Partią Socjalistyczną*^[114.1]. Reżyser od tego czasu formalnie figurował jako bezpartyjny^[114.2], jednocześnie próbował tak negocjować swoje stosunki z władzą komunistyczną, by móc swobodnie realizować swoje filmy i jednocześnie nie być posądzany o jednoznaczną współpracę^[114.3]. Kiedy Daniel Olbrychski proponował mu podpisanie listu protestującego przeciwko brutalnemu traktowaniu przez funkcjonariuszy milicji demonstrujących robotników z Ursusa i Radomia w czerwcu 1976, odmówił, gdyż uważał, że znacznie większe konsekwencje będzie miała dla niego premiera *Człowieka z marmuru* (1976)^[114.2].

Od momentu, kiedy ukazał się *Człowiek z marmuru*, Andrzej Wajda był znacznie bardziej zaangażowany politycznie (wskutek czego zainteresowała się nim *Służba Bezpieczeństwa*)^[114.4], wspierał antykomunistyczną działalność opozycyjną, w tym podczas wydarzeń sierpniowych w 1980. Dołączył wówczas do skierowanego do władz komunistycznych apelu 64 naukowców, literatów i publicystów o podjęcie dialogu ze strajkującymi robotnikami^[115]. Był członkiem komitetu organizacyjnego IV Kongresu Kultury Polskiej, zainicjowanego przez środowisko NSZZ „Solidarność” i zorganizowanego bez wsparcia ze strony władz państwowych. Kongres miał się planowo odbyć od 11 do 13 grudnia 1981, został faktycznie przerwany ostatniego dnia na skutek wprowadzenia stanu wojennego^[116].

W 1988 był jednym z inicjatorów powołania *Warszawskiej Rodziny Katyńskiej*^{[117][118]}. W lutym 1989 wszedł w skład Komisji do spraw Upamiętnienia Ofiar Represji Okresu Stalinowskiego, działającej przy *Radzie Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa*^[119].

W 1989 Andrzej Wajda z inicjatywy Lecha Wałęsy znalazł się wśród kandydatów do parlamentu rekomendowanych przez *Komitet Obywatelski „Solidarność”*, którego był członkiem. Wystartował w wyborach parlamentarnych do *Senatu* z okręgu wyborczego obejmującego województwo suwalskie^[120]. W głosowaniu z 4 czerwca 1989 otrzymał największą liczbę głosów w tym okręgu (105 407), uzyskując tym samym jeden z dwóch mandatów przypadających na to województwo^[121]. Po zwycięstwie w wyborach wszedł w skład *Senatu*

I kadencji, należąc do Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego. Został członkiem Komisji Kultury, Środków Przekazu, Nauki i Edukacji Narodowej oraz Komisji Spraw Emigracji i Polaków za Granicą^[122]. Celem jego działalności była ochrona rodzimej produkcji filmowej w warunkach rodzącego się kapitalizmu^[123]. W czasie konfliktu w środowisku solidarnościowym i w samym OKP w czerwcu 1990 wystąpił z niego wraz z kilkudziesięcioma członkami parlamentu. W tym samym roku przystąpił do Ruchu Obywatelskiego Akcja Demokratyczna^[124]. W 1991 wstąpił do Parlamentarnego Klubu Unii Demokratycznej^{[125][126]}. Ostatecznie zrezygnował z dalszej aktywnej działalności politycznej, nie ubiegając się o reelekcję w następnych wyborach^[127]. W kolejnych latach wielokrotnie publicznie jednak udzielał poparcia konkretnym środowiskom politycznym w trakcie kampanii wyborczych, w szczególności wspierał Unię Wolności (m.in. jako członek komitetu honorowego przed wyborami w 2001^[128]). W 2010 i w 2015 poparł Bronisława Komorowskiego jako kandydata na urząd prezydenta RP^{[129][130]}, a w 2011 Platformę Obywatelską w wyborach krajowych^[131].

Wchodził w skład Komitetu Wspierania Muzeum Historii Żydów Polskich Polin w Warszawie^[132]. Zasiadał w Radzie Powierniczej Zamku Królewskiego w Warszawie^[133]. Był członkiem krajowym czynnym Polskiej Akademii Umiejętności^[134].

W 2014 jego prace plastyczne zostały pokazane na wystawie w Narodowym Muzeum Sztuki im. Mikołajusa K. Ciurlionisa w Kownie^[135].

Życie prywatne

Andrzej Wajda był czterokrotnie żonaty. Jego pierwszą żoną od 1951 była artystka Gabriela Obremba (1927–1997), którą poznał na studiach w Akademii Sztuk Pięknych; rozwiódł się z nią w 1959^{[1.42][3.2]}. 19 grudnia 1959 poślubił inną artystkę z ASP, Zofię Żuchowską (zm. 1989)^[1.43], która przyjęła wówczas jego nazwisko^[1.44]. Małżeństwo zakończyło się rozwodem, który został orzeczony 14 marca 1967^[1.45]. Trzecią żoną reżysera była aktorka Beata Tyszkiewicz, którą po raz pierwszy obsadził w filmie Samson^[1.46]. Związek małżeński zawarli 13 maja 1967. Wcześniej, 29 marca 1967, urodziła się ich córka Karolina^[1.47]. Para rozstała się pod koniec lipca 1968, rozwód został orzeczony 29 października 1969^[1.48]. Czwarty związek małżeński, który trwał do śmierci reżysera, Andrzej Wajda zawarł w styczniu 1974 z Krystyną Zachwatowicz^[1.49].

Andrzej Wajda i Krystyna Zachwatowicz na Przystanku Woodstock (2010) ✂

Zmarł 9 października 2016 w Warszawie^{[136][137]}. 19 października, po mszy pogrzebowej, która odbyła się w bazylice Świętej Trójcy, urna z prochami Andrzeja Wajdy została złożona na cmentarzu Salwatorskim w Krakowie (sektor SC3/8/19)^{[138][139]}.

Styl filmowy

W początkowej fazie swej twórczości Andrzej Wajda odwoływał się do socrealizmu. Ze schematami tego nurtu zerwał w *Kanale*; w filmie tym po raz pierwszy przedstawił żołnierzy Armii Krajowej jako tragiczne postaci ówczesnego pokolenia, odznaczając się od propagandy ukazującej ich w formie „zaplutych karłów reakcji”^[140]. W *Popiele i diamentach* zaznaczyły się dwie cechy, które pojawiały się dalej w jego twórczości: operowanie symboliką (na przykład główny bohater ginący na „śmietniku historii”^[141]) oraz polemika z romantycznym mitem bohatera poświęcającego swoje życie za ojczyznę^[140]. W ocenie Jerzego Toeplitza i Stanisława Janickiego Andrzej Wajda w swojej trylogii wojennej oddawał tragedię pokolenia wojny^[142], osiągając to poprzez użycie jaskrawych środków artystycznych: surrealistycznych, ekspresjonistycznych, czy też barokowych^[143]. Jerzy Płazewski zaznaczył, że w dziełach tego reżysera zarysowały się „romantyczny realizm, emocjonalne widzenie świata, zainteresowanie wartościami ostatecznymi [...], wybujała zmysłowość wizji i idąca za nią skłonność do nadmiernie barokowej ornamentyki”^[144]. Barbara Mruklik oceniła, że reżyser „przemawia za pośrednictwem kontrastu, specyficznym znaczącym szczegółem, rozbudowanej metafory”^[145].

W takich filmach jak *Popioły* czy *Wesele* Andrzej Wajda odtwarzał polską symbolikę narodową wraz z postaciami patriotycznymi, heroicznymi w swej zaciekłości, ale skazanymi na przegraną przez historię. Podkreślał również fakt niemożności zjednoczenia się narodu polskiego w obliczu klęski narodowej, wskazując na wewnętrzne podziały klasowe w przeszłości^[140]. Do tradycji martyrologicznej powrócił jednak w filmie *Katyń*, dając obraz męczeństwa polskiego w trakcie II wojny światowej^[141].

W latach 70. Andrzej Wajda zaczął urozmaicać swój styl filmowy. W *Ziemi obiecanej* korzystał z różnych środków wyrazu, łącząc naturalistyczną brutalność z wizją ekspresjonistyczną^[146]. Jego filmy z okresu kina moralnego niepokoju były z kolei skupione na tematyce publicystycznej^[141] z elementami kina psychologicznego^[146]. W *Człowieku z marmuru* reżyser dokonywał rozrachunku z czasami stalinizmu, a w *Człowieku z żelaza* stworzył nowy mit solidarnościowy – symboliczne zjednoczenie narodu polskiego przeciwko komunizmowi^[141]. W jego twórczości znalazło się też miejsce na rozważania o śmierci i przemijaniu, prezentowane w *Pannach z Wilka* i *Tataraku*^[141].

Tadeusz Lubelski o twórczości Andrzeja Wajdy wypowiedział się następująco^[1.50]:

Grób Andrzeja Wajdy

Andrzej Wajda na festiwalu Off Plus Camera (2012)

Od polskiego udziału w wojennych kampaniach armii napoleońskiej, przez tragedię powstania warszawskiego, aż po sierpniowy strajk stoczniowców z roku 1980 – istotne wątki narodowej historii minionych dwustu lat przyjęły kształt wyobrażeń powołanych do życia w jego filmach.

Historycy filmu zwracali uwagę na to, że twórczość polskiego reżysera była w zasadzie jego kinem autorskim. Olga Katafiasz uznała Andrzeja Wajdę za „jednego z najwybitniejszych autorów kina” ze względu na spójność wypowiedzi w jego dorobku^[147]. Janina Falkowska podsumowała jego twórczość jako homogeniczną, składającą się przede wszystkim z filmów historycznych oraz komedii. Zauważyła też, że spośród wschodnioeuropejskich twórców Andrzej Wajda był najczęściej atakowanym reżyserem, a jego filmy niejednokrotnie wzbudzały w kraju burzliwe dyskusje^[14.3].

Filmografia

Odznaczenia i wyróżnienia

Ordery i odznaczenia

Otrzymał następujące ordery państwowe:

- 2011 – Order Orła Białego^[148],
- 1999 – Krzyż Wielki Orderu Odrodzenia Polski^[149],
- 1975 – Order Sztandaru Pracy II klasy^[4],
- 1964 – Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski^[150],
- 1959 – Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski^[4].

Otrzymał nadto następujące ordery zagraniczne^[4]:

- 1979 – Order Cyryla i Metodego (Bułgaria),
- 1982 – Legię Honorową IV klasy (Francja),
- 1995 – Order Wschodzącego Słońca III klasy (Japonia)^[151],
- 2000 – Order Zasługi Republiki Włoskiej IV klasy^[152],
- 2001 – Krzyż Komandorski Orderu Zasługi Republiki Federalnej Niemiec,
- 2001 – Legię Honorową III klasy (Francja),
- 2006 – Order Zasługi Republiki Węgierskiej II klasy,
- 2006 – Order „Za Zasługi dla Litwy” III klasy^[153],
- 2008 – Order Krzyża Ziemi Maryjnej III klasy (Estonia)^[154],
- 2008 – Order Księcia Jarosława Mądrego V klasy (Ukraina)^[155],
- 2009 – Order Sztuki i Literatury I klasy (Francja),
- 2010 – Order Przyjaźni (Rosja)^{[156][157]},
- 2010 – Order Chorwackiej Jutrzenki^[158],

Prezydent Rosji Dmitrij Miedwiediew wręcza Order Przyjaźni w Warszawie (2010)

- 2011 – Order Trzech Gwiazd III klasy (Łotwa)^[159],
- 2012 – Order Zasługi Republiki Węgierskiej I klasy^[160].

Nagrody filmowe

- Nagroda Specjalna Jury na Festiwalu Filmowym w Cannes za *Kanał* (1957),
- Nagroda FIPRESCI na Festiwalu Filmowym w Wenecji za *Popiół i diament* (1959),
- Srebrna Muszla na Festiwalu Filmowym w San Sebastián za *Wesele* (1973),
- Nominacja do Oscara w kategorii najlepszy film nieanglojęzyczny za *Ziemię obiecaną* (1975),
- Wielka Nagroda Lwy Gdańskie na Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych w Gdańsku za *Ziemię obiecaną* (1975),
- Złota Nagroda na Festiwalu Filmowym w Moskwie za *Ziemię obiecaną* (1975),
- Nagroda Dziennikarzy na Festiwalu Filmowym w Brukseli za *Ziemię obiecaną* (1976),
- Złoty Kłosa na Festiwalu Filmowym w Valladolid za *Ziemię obiecaną* (1976),
- Nagroda Główna Srebrne Lwy na Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych w Gdańsku za *Smugę cienia* (1976),
- Nagroda krytyków na Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych w Gdańsku za *Człowieka z marmuru* (1977),
- Nagroda Międzynarodowej Federacji Krytyki Filmowej (FIPRESCI) w sekcji Un Certain Regard na Festiwalu Filmowym w Cannes za *Człowieka z marmuru* (1978),
- Grand Prix Lwy Gdańskie na Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych w Gdańsku za *Bez znieczulenia* (1978),
- Nominacja do Oscara w kategorii najlepszy film nieanglojęzyczny za *Panny z Wilka* (1979),
- Nagroda Specjalna Jury na Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych w Gdańsku za *Panny z Wilka* (1979),
- Nagroda Jury Ekumenicznego na Festiwalu Filmowym w Cannes za *Bez znieczulenia* (1979),
- Złota Palma na Festiwalu Filmowym w Cannes za *Człowieka z żelaza* (1981)^[161],
- Nagroda Jury Ekumenicznego na Festiwalu Filmowym w Cannes za *Człowieka z żelaza* (1981),
- Nominacja do Oscara w kategorii najlepszy film nieanglojęzyczny za *Człowieka z żelaza* (1981),
- BAFTA Fellowship (1982)^[162]
- Cezar Honorowy (1982)^[4],
- Cezar za najlepszą reżyserię za *Danton* (1983)^[4],
- Nagroda Brytyjskiej Akademii Filmowej za najlepszy film zagraniczny za *Danton* (1984),
- Nagroda krytyków na Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych w Gdańsku za *Danton* (1986),

Andrzej Wajda odznaczeniu Orderem Orła Białego (2011)

Gwiazda Andrzeja Wajdy w Alei Gwiazd w Łodzi, odsłonięta w 1998^[4]

- Europejska Nagroda Filmowa „Felix” za całokształt twórczości (1990)^[4],
- Srebrny Niedźwiedź za wybitny wkład artystyczny na Festiwalu Filmowym w Berlinie za *Wielki Tydzień* (1996),
- Honorowy Złoty Lew Festiwalu Filmowego w Wenecji za dorobek życia (1998)^[163],
- Honorowy Oscar przyznany za całokształt działalności filmowej (2000)^[164],
- Polska Nagroda Filmowa Orzeł za osiągnięcia życia (2000),
- Nagroda Specjalna „Platynowe Lwy” na Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych w Gdyni (2005),
- Honorowy Złoty Niedźwiedź na Festiwalu Filmowym w Berlinie (2006)^[165],
- Nominacja do Oscara w kategorii najlepszy film nieanglojęzyczny za *Katyń* (2007),
- Polska Nagroda Filmowa Orzeł za najlepszy film za *Katyń* (2008),
- Polska Nagroda Filmowa Orzeł za najlepszą reżyserię za *Katyń* (2008),
- Nagroda im. Alfreda Bauera na Festiwalu Filmowym w Berlinie za *Tatarak* (2009),
- Nagroda Krytyków Europejskiej Akademii Filmowej FIPRESCI za *Tatarak* (2009).

Gwiazda Andrzeja Wajdy w Alei Gwiazd w Krakowie

Skwer Andrzeja Wajdy na Plantach w Krakowie

Doktoraty honorowe

Uczelnie w Polsce

- Uniwersytet Jagielloński (1989)^[166]^[167]
- Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi (2000)^[168]
- Uniwersytet Łódzki (2002)^[169]
- Uniwersytet Gdański (2004)^[170]^[167]
- Uniwersytet Warszawski (2005)^[171]^[167]
- Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie (2014)^[172]

Uczelnie zagraniczne

- American University w Waszyngtonie (1981)^[173]
- Uniwersytet Boloński (1988)^[173]
- Université de Lyon (1995)^[173]
- Université Libre de Bruxelles (1995)^[167]

Obywatelstwa honorowe

Otrzymał tytuły honorowego obywatela: Łodzi (1998)^[174], Gdyni (2000)^[175], Suwałk (2000)^[176], Radomia (2001)^[177], Wrocławia (2003)^{[178][179]}, Opola (2009)^[180], Warszawy (2015)^[181], Gdańska (2016)^[182] i województwa łódzkiego (2016)^[183].

Pozostałe odznaczenia i wyróżnienia

- Wyróżnienie zespołowe Podkomitetu Literatury i Sztuki Nagrody Państwowej (Sekcja Filmu) za realizację (reżyserię) filmu *Pokolenie* (1955)^[184]
- Nagroda im. Tadeusza Boya-Żeleńskiego (1974)^[185],
- Nagroda Państwowa I stopnia (1974)^[186]
- Nagroda im. Konrada Swinarskiego – za najwybitniejsze przedstawienie sezonu dla spektaklu *Gdy rozum śpi...* Antonio Buero Vallejo w Teatrze na Woli (1976)^[187],
- Dyplom ministra spraw zagranicznych PRL (1976)^[188],
- Kowadło Kuźnicy (1979)^[189],
- Nagroda Kioto (1987)^[190],
- Honorowe członkostwo Amerykańskiej Akademii Sztuk i Nauk (1988)^[191],
- Honorowe członkostwo Stowarzyszenia Autorów ZAiKS (1990)^[192],
- Honorowe członkostwo Académie des beaux-arts (1994)^[193],
- Srebrny Medal „Cracoviae Merenti” (1995)^[194],
- Nagroda im. Stanisława Ignacego Witkiewicza przyznana przez Sekcję Krytyków Teatralnych (1995)^[111],
- Nagroda im. Konrada Swinarskiego – za reżyserię spektaklu *Teatru Telewizji Bigda idzie* (2000)^[187],
- Cztery Wiekі Stołeczności Warszawy (2000),
- Złoty Medal „Zasłużony Kulturze Gloria Artis” (2005)^[195],
- Złoty Medal „Opiekun Miejsc Pamięci Narodowej” (2007),
- tytuł Człowieka Roku „Gazety Wyborczej” (2008)^[196]
- Nagroda Miasta Krakowa (2011),
- Laureat konkursu Wybitny Polak (2014)^[197],
- Medal „Dziękujemy za Wolność” przyznany przez Stowarzyszenie Sieć Solidarności (2014)^{[198][199]},
- Nagroda im. prof. Aleksandra Gieysztora, wraz z Krystyną Zachwatowicz (2016)^[200],
- Złoty Medal Honorowy za Zasługi dla Województwa Małopolskiego (2016)^[201],
- Medal „Plus ratio quam vis” (2016)^[202]
- Nagroda Polskiego PEN Clubu im. Jana Parandowskiego (2016)^[203].

Zafascynowany kulturą japońską, a także pragnąc podziękować za Nagrodę Kioto, Andrzej Wajda przyczynił się do powstania w 1994 Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej „Manggha” w Krakowie^[204]. Na jego budowę przeznaczył otrzymaną wraz z Nagrodą Kioto nagrodę pieniężną (340 tys. USD)^[205].

W 2008 rada Polskiej Fundacji Katyńskiej nadała mu Medal Dnia Pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej, jednak Andrzej Wajda nie przyjął tego wyróżnienia^[206].

Upamiętnienie

W 2009 został patronem gimnazjum w Rudnikach^[207]. Jego imieniem nazwano ulice we Wrocławiu^[208] i w Suwałkach^[209] oraz skwery w Krakowie^[210], Grudziądzu^[211] i Warszawie^[212]. W 2018 uchwałą Rady m.st. Warszawy utworzono samorządową instytucję kultury pod nazwą „Centrum Kultury Filmowej im. Andrzeja Wajdy” (CKF)^[213]. W 2020 przed domem Andrzeja Wajdy przy ulicy Śmiałej na warszawskim Żoliborzu, w którym mieszkał przez 43 lata, odsłonięto tablicę pamiątkową zaprojektowaną przez Marka Moderau^{[214][215]}.

W 2022 ustanowiono Krakowską Nagrodą Filmową Andrzeja Wajdy jako nagrodę konkursu głównego festiwalu Off Camera^{[216][217]}. W 2025 uchwałą Senatu XI kadencji następny rok ustanowiono Rokiem Andrzeja Wajdy^[218].

Poczta Polska w 2000 wydała upamiętniający zdobycie przez reżysera Oscara zaczek pocztowy, który zaprojektował Maciej Buszewicz^[219]. W 2026 wprowadziła do obiegu znaczek pocztowy z okazji 100. rocznicy urodzin Andrzeja Wajdy (według projektu Andrzeja Pągowskiego)^[220].

Przypisy

1. Tadeusz Lubelski, *Wajda*, Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2006, ISBN 978-83-7384-475-9, OCLC 67695153 (<https://search.worldcat.org/title/67695153>).
 - 1.1. s. 8–14
 - 1.2. s. 15–17
 - 1.3. s. 17–22
 - 1.4. s. 26–45
 - 1.5. s. 55–57
 - 1.6. s. 58
 - 1.7. s. 113
 - 1.8. s. 79
 - 1.9. s. 90
 - 1.10. s. 91
 - 1.11. s. 101–104
 - 1.12. s. 105
 - 1.13. s. 132
 - 1.14. s. 175–176
 - 1.15. s. 177–178
 - 1.16. s. 183–184
 - 1.17. s. 201–202
 - 1.18. s. 206–209
 - 1.19. s. 218
 - 1.20. s. 221–222

- 1.21. s. 241–242
- 1.22. s. 244–247
- 1.23. s. 81–82
- 1.24. s. 86–87
- 1.25. s. 98–99
- 1.26. s. 120–121
- 1.27. s. 126–128
- 1.28. s. 143
- 1.29. s. 144
- 1.30. s. 145
- 1.31. s. 156
- 1.32. s. 159
- 1.33. s. 164–165
- 1.34. s. 172–173
- 1.35. s. 194–195
- 1.36. s. 210–216
- 1.37. s. 219
- 1.38. s. 224–225
- 1.39. s. 228–229
- 1.40. s. 228–235
- 1.41. s. 299
- 1.42. s. 36–40
- 1.43. s. 80
- 1.44. s. 85
- 1.45. s. 93
- 1.46. s. 89
- 1.47. s. 103–105
- 1.48. s. 114
- 1.49. s. 134, 144
- 1.50. s. 6

- 2. *Indeks represjonowanych. Jakub Wajda* (<http://web.archive.org/web/20131112161316/http://www.Indeks.karta.org.pl/pl/szczegoly.jsp?id=635165>), karta.org.pl [zarchiwizowane 2013-11-12].
- 3. Filip Gańczak, *Filmowcy w matni bezpieczeństwa*, Warszawa: Prószyński i S-ka, 2011, ISBN 978-83-7648-714-4, OCLC 879643901 (<https://search.worldcat.org/title/879643901>).
 - 3.1. s. 282
 - 3.2. s. 278
- 4. *Andrzej Wajda* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/111632>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-03-20].
- 5. Tadeusz Lubelski, *Andrzej Wajda – twórczość filmowa* (<https://wajdaarchiwum.pl/sciezki-tematyczne/filmy>) [online], Archiwum Andrzeja Wajdy [dostęp 2025-01-06].
- 6. Katarzyna Mąka-Malatyńska, *Dokumentalny świat Andrzeja Wajdy*, „Przestrzenie Teorii” (27), Wydawnictwo Naukowe UAM, 2017, s. 106–108, DOI: 10.14746/pt.2017.27.9 (<https://dx.doi.org/10.14746%2Fpt.2017.27.9>).

7. Bartosz Kwieciński, *Powstanie – Appendix – o debiucie fabularnym Andrzeja Wajdy* (<https://www.eeol.com/search/article-detail?id=1197591>), „Kwartalnik Historii Żydów”, 286 (2), Żydowski Instytut Historyczny, 2023, s. 306, ISSN 1899-3044 (<http://worldcat.org/issn/1899-3044>) [dostęp 2025-01-06].
8. *Review: „Pokolenie”* (<https://archive.fo/20130428134415/http://www.variety.com/review/VE1117794056?refcatid=31>), „Variety”, 31 grudnia 1954 [zarchiwizowane 2013-04-28] (ang.).
9. *A Generation* (<https://www.timeout.com/movies/a-generation-2>) [online], „Time Out”, 11 września 2012 (ang.).
10. Anna Bikont, *Pierwszy raz Andrzeja Wajdy* (<https://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,8258573,pierwszy-raz-andrzeja-wajdy.html?as=3&startsz=x>) [online], wyborcza.pl, 21 sierpnia 2010 [dostęp 2025-01-06].
11. Andrzej Wajda, *Wajda. Filmy*, Jerzy Płażewski (red.), t. 1, Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1996, s. 36, ISBN 83-221-0650-5.
12. Tadeusz Lubelski, *Historia kina polskiego: twórcy, filmy, konteksty*, Katowice-Chorzów: Videograf II, 2009, s. 31, ISBN 978-83-7183-666-4.
13. Marcin Adamczak, *Między poetyką kulturową a kulturą produkcji. Społeczny kontekst realizacji pierwszych filmów Andrzeja Wajdy*, „Images. The International Journal of European Film, Performing Arts and Audiovisual Communication”, 22 (13), Wydawnictwo Naukowe UAM, 2013, DOI: 10.14746/i.2013.22.05 (<https://dx.doi.org/10.14746%2Fi.2013.22.05>).
- 13.1. s. 81
- 13.2. s. 82
14. Janina Falkowska, *Andrzej Wajda: History, Politics, and Nostalgia in Polish Cinema*, Nowy Jork-Londyn: Berghahn Books, 2007, ISBN 1-84545-225-9 (ang.).
- 14.1. s. 61
- 14.2. s. 101–102
- 14.3. s. 7–8
15. Andrzej Wajda, *Wajda mówi o sobie: wywiady i teksty*, Wanda Wertenstein (oprac.), Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2000, s. 23, ISBN 83-08-03044-0.
16. Krzysztof Kornacki, *Popiół i diament Andrzeja Wajdy*, Gdańsk: Słowo/obraz terytoria, 2011, s. 378–379, ISBN 83-7453-858-9.
17. Piotr Kletowski, *Filmowe powidoki Andrzeja Wajdy*, „Studia Filmoznawcze”, 39, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2018, s. 145, DOI: 10.19195/0860-116X.39.10 (<https://dx.doi.org/10.19195%2F0860-116X.39.10>).
18. Tadeusz Miczka, *Inspiracje plastyczne w twórczości filmowej i telewizyjnej Andrzeja Wajdy*, Katowice: Uniwersytet Śląski, 1987, s. 41, ISBN 83-226-0185-9.
19. Jan F. Lewandowski, *100 filmów polskich*, Katowice: Videograf II, 1997, s. 40, ISBN 83-7183-033-5.
20. Tadeusz Miczka, *Ułańska szarża na czołgi: o micie kawalerii w „Lotnej” Andrzeja Wajdy*, [w:] Beata Gontarz, Małgorzata Krakowiak (red.), *Opowiedzieć historię: prace dedykowane profesorowi Stefanowi Zabierowskiemu*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009, s. 178–180, ISBN 978-83-226-1912-4.
21. Karol Jachymek, *Bezsenni czarodzieje. O pokoleniu w filmach Andrzeja Wajdy i Michała Marczaka*, „Kwartalnik Filmowy” (103), Instytut Sztuki PAN, 2018, s. 78–80, ISSN 0452-9502 (<http://worldcat.org/issn/0452-9502>).
22. Pauline Kael, Stanley Kauffmann, Gavin Lambert, Dwight Macdonald, Andrew Sarris, *Films of the Quarter*, „Film Quarterly”, 16 (4), University of California Press, 1963, s. 36, DOI: 10.2307/3185952 (<https://dx.doi.org/10.2307%2F3185952>), JSTOR: 3185952 (<https://www.jstor.org/stable/3185952>).
23. Andrzej Luter, *Iskra nie powstaje z popiołów*, „Więź” (673), Towarzystwo „Więź”, 2018, s. 226–227, ISSN 0511-9405 (<http://worldcat.org/issn/0511-9405>).

24. Wojciech Otto, *Wajda autotematyczny. Wszystko na sprzedaż i Tatarak Andrzeja Wajdy*, „Przestrzenie Teorii” (27), Wydawnictwo Naukowe UAM, 2017, DOI: [10.14746/pt.2017.27.12](https://dx.doi.org/10.14746/pt.2017.27.12) (<https://dx.doi.org/10.14746%2Fpt.2017.27.12>).
- 24.1. s. 154
- 24.2. s. 156
- 24.3. s. 158
25. Marta Bryś, *Brak i nadobecność. O obrazie polskiego doświadczenia Marca '68 w filmach Andrzeja Wajdy* (<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=281124>), „Didaskalia. Gazeta Teatralna” (126), Instytut im. Jerzego Grotowskiego, 2015, ISSN 1233-0477 (<http://worldcat.org/issn/1233-0477>) (ang.).
- 25.1. s. 33
- 25.2. s. 34
26. Malgorzata Bugaj, *Wajda meets Lem: Przekładaniec/Roly Poly (1968) as an example of early Polish science-fiction cinema*, „Studies in Eastern European Cinema”, 8 (2), Taylor & Francis, 2017, s. 133–137, DOI: [10.1080/2040350x.2017.1285091](https://dx.doi.org/10.1080/2040350x.2017.1285091) (<https://dx.doi.org/10.1080%2F2040350x.2017.1285091>) (ang.).
27. Małgorzata Radkiewicz, *Portrety kobiet współczesnych w filmach Andrzeja Wajdy*, [w:] Małgorzata Radkiewicz (red.), *Gender: konteksty*, wyd. 1, Kraków: „Rabid”, Monika Pitrus, 2004, ISBN 978-83-88668-86-9.
- 27.1. s. 208
- 27.2. s. 209
28. Jan Strękowski, „*Krajobraz po bitwie*”, reż. Andrzej Wajda (<https://culture.pl/pl/dzielo/krajobraz-po-bitwie-rez-andrzej-wajda>) [online], Culture.pl, grudzień 2010 [dostęp 2025-01-31].
29. Iwona Kolasińska-Pasterczyk, *Wobec śmierci. Studium postaw ludzkich w sytuacji granicznej („Brzezina” Andrzeja Wajdy według Jarosława Iwaszkiewicza)*, „Załącznik Kulturoznawczy” (11), UKSW w Warszawie, 2024, DOI: [10.21697/zk.2024.11.12](https://dx.doi.org/10.21697/zk.2024.11.12) (<https://dx.doi.org/10.21697%2Fzk.2024.11.12>).
- 29.1. s. 272–273
- 29.2. s. 276
30. *Brzezina* (<https://akademiapolskiegofilmu.pl/pl/historia-polskiego-filmu/filmy/brzezina/9>) [online], Akademia Polskiego Filmu [dostęp 2025-01-31].
31. Wanda Wertenstein, *Wariacje na znany temat*, „Kino” (3), RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1975, s. 6, ISSN 0023-1673 (<http://worldcat.org/issn/0023-1673>).
32. *Pilatus und Andere* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/128704>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-03-27].
33. *Filmy – „Wesele”* (<https://web.archive.org/web/20220806135638/http://www.wajda.pl/pl/filmy/film17.html>), www.wajda.pl [zarchiwizowane 2022-08-06].
34. Aleksander Ledóchowski, *Wesele*, „Kino” (9), WAiF, 1972, s. 16–22, ISSN 0023-1673 (<http://worldcat.org/issn/0023-1673>).
35. *Zespół Filmowy „X”* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/111702>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-03-27].
36. *Życie codzienne w PRL okiem kamery*, [w:] *Historia PRL. Wielka kolekcja 1944–1989*, t. 17, Warszawa: New Media Concept, 2009, s. 44–49, ISBN 978-83-7558-523-0.
37. Sebastian Jagielski, *Maskarady męskości. Pragnienie homospołeczne w polskim kinie fabularnym*, Kraków: Universitas, 2013, ISBN 978-83-242-2284-1.
- 37.1. s. 304
- 37.2. s. 307

38. Konrad Eberhardt, *Świat bez grzechu*, „Kino” (12), RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1974, s. 10–15, ISSN 0023-1673 (<http://worldcat.org/issn/0023-1673>).
39. Tomasz Burek, *Pandemonium Reymonta i Wajdy*, „Kino” (12), RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1974, s. 2–9, ISSN 0023-1673 (<http://worldcat.org/issn/0023-1673>).
40. Tadeusz Sobolewski, *Ziemia obiecana* (<https://archive.fo/20130503220706/http://serwisy.gazeta.pl/kolekcje/1,71457,3525553.html>), gazeta.pl, 3 sierpnia 2006 [zarchiwizowane 2013-05-03].
41. *Ziemia obiecana* (<http://www.film Polski.pl/fp/index.php/12101>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-03-27].
42. Anna Bikont, *Pierwszy raz Andrzeja Wajdy* (http://wyborcza.pl/1,76842,8258573,Pierwszy_raz_Andrzeja_Wajdy.html?as=3&startsz=x) [online], wyborcza.pl, 21 sierpnia 2010 [dostęp 2012-03-21].
43. *Smuga cienia* (<http://www.film Polski.pl/fp/index.php/12325>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-03-27].
44. Aleksander Jackiewicz, *Smuga cienia – poszukiwanie innego języka*, „Kino” (9), RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1976, s. 18–21, ISSN 0023-1673 (<http://worldcat.org/issn/0023-1673>).
45. Michał Komar, *Conrad wygrywa, Conrad przegrywa*, „Kino” (9), RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1976, s. 22–24, ISSN 0023-1673 (<http://worldcat.org/issn/0023-1673>).
46. Andrzej Krajewski, *Człowiek z celuloиду* (<http://archiwum.rp.pl/artukul/456530.html>) [online], „Rzeczpospolita” (rp.pl), 8 października 2003 [dostęp 2012-03-28].
47. Tadeusz Sobolewski, *W poniedziałek w telewizji dokument o Wajdzie* (<https://web.archive.org/web/20131112163032/http://wyborcza.pl/1,75475,2151903.html>), wyborcza.pl, 27 czerwca 2004 [zarchiwizowane 2013-11-12].
48. *Człowiek z marmuru* (<http://www.film Polski.pl/fp/index.php/12435>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-03-28].
49. *Filmy – „Człowiek z marmuru”* (<https://web.archive.org/web/20220410075126/http://www.wajda.pl/p/filmy/film20.html>), wajda.pl [zarchiwizowane 2022-04-10].
50. Vincent Canby, *Man of Marble (1976)* (<https://movies.nytimes.com/movie/review?res=9F01E7DD1131E432A25754C1A9659C946890D6CF&partner=Rotten%20Tomatoes>), „The New York Times”, 17 marca 1979 [dostęp 2012-03-28] (ang.).
51. *Review: „Człowiek Z Marmuru”* (<http://variety.com/1976/film/reviews/czlowiek-z-marmuru-1200424030/>), „Variety”, 31 grudnia 1976 [dostęp 2012-03-28] (ang.).
52. *Umarła klasa. Seans T. Kantora* (<http://www.film Polski.pl/fp/index.php/424003>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-03-29].
53. *Zaproszenie do wnętrza* (<http://www.film Polski.pl/fp/index.php/424004>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-03-29].
54. *Bez znieczulenia* (<http://www.film Polski.pl/fp/index.php/12658>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-03-29].
55. Ryszard Konieczek, *Lustro powiększające*, „Kino” (2), RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1979, s. 12–16, ISSN 0023-1673 (<http://worldcat.org/issn/0023-1673>).
56. Barbara Mruklik, *Z tamtej strony lustra*, „Kino” (6), RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1979, s. 16–20, ISSN 0023-1673 (<http://worldcat.org/issn/0023-1673>).
57. *Panny z Wilka* (<http://www.film Polski.pl/fp/index.php/12750>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-03-29].

58. Vincent Canby, *Panny z Wilka (1979)* (<https://movies.nytimes.com/movie/review?res=9B07E4DF1538E432A25752C1A9669D946890D6CF&partner=Rotten%20Tomatoes>), „The New York Times”, 11 października 1979 [dostęp 2012-03-29] (ang.).
59. *Pogoda domu niechaj będzie z Tobą..* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/424005>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-03-29].
60. *Dyrygent* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/12514>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-03-29].
61. Krzysztof Mętrak, *O czym mówi Dyrygent?*, „Kino” (5), RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1980, s. 8–11, ISSN 0023-1673 (<http://worldcat.org/issn/0023-1673>).
62. *Z biegiem lat, z biegiem dni..* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/122784>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-03].
63. *Filmy – „Człowiek z żelaza”* (<https://web.archive.org/web/20220410075130/http://www.wajda.pl/pl/filmy/film24.html>), wajda.pl [zarchiwizowane 2022-04-10].
64. *Człowiek z żelaza* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/121008>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-03].
65. Jacek Fuksiewicz, *Nowe filmy: legenda dni sierpniowych*, „Kino” (8), RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1981, s. 6–8, ISSN 0023-1673 (<http://worldcat.org/issn/0023-1673>).
66. Małgorzata Szpakowska, *Nowe filmy: prawdy i nieporozumienia*, „Kino” (8), RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1981, s. 9–12, ISSN 0023-1673 (<http://worldcat.org/issn/0023-1673>).
67. *Danton* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/12287>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-03].
68. *Filmy – „Danton”* (<https://web.archive.org/web/20220410075130/http://www.wajda.pl/pl/filmy/film25.html>), wajda.pl [zarchiwizowane 2022-04-10].
69. Małgorzata Szpakowska, *Danton i gilotyna*, „Kino” (1), RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1983, s. 7–13, ISSN 0023-1673 (<http://worldcat.org/issn/0023-1673>).
70. Jery Płazewski, *Filmy, które widzieliśmy: żeby nigdy więcej*, „Kino” (2), RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 1984, s. 42–43, ISSN 0023-1673 (<http://worldcat.org/issn/0023-1673>).
71. *Kronika wypadków miłosnych* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/121865>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-03].
72. *Les possedes* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/127255>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-03].
73. *Wajda zaproszony do Moskwy*, „Gazeta Wyborcza” (10), Agora, 19 maja 1989, s. 1, ISSN 0860-908X (<http://worldcat.org/issn/0860-908X>).
74. *Korczak* (<http://filmpolski.pl/fp/index.php/122915>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-04].
75. Betty Jean Lifton, *Wajda's „Korczak”; Human Values, Inhuman Time* (<https://www.nytimes.com/1991/05/05/arts/l-wajda-s-korczak-human-values-inhuman-time-819991.html?scp=4&sq=Betty+Jean+Lifton+Korczak&st=nyt>) [online], „The New York Times”, 5 maja 1991 [dostęp 2012-04-04] (ang.).
76. *Pierścionek z orłem w koronie* (<http://filmpolski.pl/fp/index.php/123439>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-04].

77. *Nastazja* (<http://filmpolski.pl/fp/index.php/128706>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-04].
78. *Wielki Tydzień* (<http://filmpolski.pl/fp/index.php/126486>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-04].
79. *Panna Nikt* (<http://filmpolski.pl/fp/index.php/126688>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-04].
80. *Pan Tadeusz* (<http://filmpolski.pl/fp/index.php/127422>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-04].
81. Tadeusz Sobolewski, *Podróż Wajdy do Polski*, „Gazeta Wyborcza” (244), Agora, 18 października 1999, ISSN 0860-908X (<http://worldcat.org/issn/0860-908X>).
82. *Andrzej Wajda. Moje notatki z historii* (<http://filmpolski.pl/fp/index.php/426665>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-04].
83. *Kredyt i debet. Andrzej Wajda o sobie* (<http://filmpolski.pl/fp/index.php/4211990>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-04].
84. *Wyrok na Franciszka Kłosa* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/129138>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-05].
85. Krzysztof Masłoń, *Judasz z Grodziska* (<http://archiwum.rp.pl/artukul/300084.html>) [online], „Rzeczpospolita” (rp.pl), 26 września 2000 [dostęp 2012-04-05].
86. *Lekcja kina polskiego* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/4213913>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-05].
87. Janusz Kowalczyk, Marek Sadowski, *Zemsta* (<http://archiwum.rp.pl/artukul/403754.html>) [online], „Rzeczpospolita” (rp.pl), 30 września 2002 [dostęp 2012-04-05].
88. *Zemsta* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/1210409>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-05].
89. Tadeusz Sobolewski, *Zemsta Cześnika*, „Gazeta Wyborcza”, Agora, 30 września 2002, s. 6, ISSN 0860-908X (<http://worldcat.org/issn/0860-908X>).
90. *O nas* (<https://web.archive.org/web/20160606040553/http://www.wajdaschool.pl:80/pl/o-nas/idea>), Mistrzowska Szkoła Reżyserii Filmowej Andrzeja Wajdy [zarchiwizowane 2016-06-06].
91. *Szkoła Wajdy działa* (<https://archive.is/20130503172009/http://warszawa.gazeta.pl/warszawa/1,34861,833715.html>), gazeta.pl, 13 maja 2002 [zarchiwizowane 2013-05-03].
92. Tadeusz Sobolewski, *Szkoła polska bis?* (<http://wyborcza.pl/1,75515,2964752.html>) [online], wyborcza.pl, 12 października 2005 [dostęp 2012-04-12].
93. *Jan Nowak Jeziorański. Kurier z Warszawy. 60 lat później 1944–2004* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/4219914>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-05].
94. *Solidarność, Solidarność...* (http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/1215826_2), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-05].
95. *Filmy – „Katyń”* (<https://web.archive.org/web/20220410075126/http://www.wajda.pl/pl/filmy/katyn.html>), wajda.pl [zarchiwizowane 2022-04-10].

96. *Katyń* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/1217616>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-05].
97. *Recenzje filmu „Katyń”* (<https://archive.is/20130503165603/http://film.gazeta.pl/film/1,22530,4859371.html>), *gazeta.pl*, 22 stycznia 2008 [zarchiwizowane 2013-05-03].
98. *Katyn (2007)* (<http://www.rottentomatoes.com/m/1207748-katyn/>) [online], Rotten Tomatoes [dostęp 2012-04-05] (ang.).
99. *Tatarak* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/1221907>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-05].
100. Paweł T. Felis, *Tatarak ****** (https://archive.is/20130503192236/http://film.gazeta.pl/film/1,22535,6529858,Tatarak_.html), *gazeta.pl*, 24 kwietnia 2009 [zarchiwizowane 2013-05-03].
101. Tadeusz Lubelski, *Tatarak*, „Kino” (4), Fundacja Kino, 2009, s. 58–60, ISSN 0023-1673 (<http://worldcat.org/issn/0023-1673>).
102. Zdzisław Pietrasik, *Tatarak* (<http://www.polityka.pl/kultura/film/288336,1,recenzja-filmu-tatarak-rez-andrzej-wajda.read>) [online], „Polityka”, 22 kwietnia 2009 [dostęp 2012-04-05].
103. Marek Sadowski, *Tatarak ****** (http://web.archive.org/web/20150430142857/http://www.rp.pl/artykul/9146,295428_Tatarak_.html), „Rzeczpospolita” (rp.pl), 23 kwietnia 2009 [zarchiwizowane 2015-04-30].
104. *Kręć! Jak kochasz, to kręć!* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/4224144>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-07].
105. Donata Subbotko, *Marczewski i Wajda zakładają nowe studio filmowe* (http://wyborcza.pl/1,76842,9733345,Marczewski_i_Wajda_zakladaja_nowe_studio_filmowe.html) [online], *wyborcza.pl*, 6 czerwca 2011 [dostęp 2012-04-12].
106. *Wałęsa* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/1228801>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-04-07].
107. Agnieszka Kublik, *Wajda: Pokażę, jak powstał z chłopca król* (http://wyborcza.pl/12,107323,10863026,Rozmowy_Agnieszki_Kublik_Wajda_Pokaze_jak_powstal.html) [online], *wyborcza.pl*, 22 grudnia 2011 [dostęp 2012-04-27].
108. Tadeusz Sobolewski, *Medytacja po wenecku*, „Gazeta Wyborcza”, Agora, 9 września 2013, s. 13, ISSN 0860-908X (<http://worldcat.org/issn/0860-908X>).
109. *Powidoki* (<http://filmpolski.pl/fp/index.php?film=1238730>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2016-10-10].
110. „*Powidoki*” *Andrzeja Wajdy polskim kandydatem do Oscara* (<https://web.archive.org/web/20180416230927/http://www.newsweek.pl/kultura/oscar-2017-powidoki-andrzeja-wajdy-kandydatem-do-na-grody,artykuly,397794,1.html>), *newsweek.pl*, 28 września 2016 [zarchiwizowane 2018-04-16].
111. *Andrzej Wajda* (<http://www.encyklopediateatru.pl/osoby/2589/->), [w:] Encyklopedia teatru polskiego (baza wiedzy: Osoby) [dostęp 2021-04-08].
112. Monika Pilch, *Andrzeja Wajdy spojrzenie na teatr* (https://web.archive.org/web/20181012053945/http://www.teatr-pismo.pl/przestrzenie-teatru/1653/andrzej_wajdy_spojrzenie_na_teatr/), „Teatr” (2), Instytut Książki, 2017, ISSN 0040-0769 (<http://worldcat.org/issn/0040-0769>) [zarchiwizowane 2018-10-12].
113. *1989–1991 w nowej rzeczywistości* (<https://www.powszechny.com/historia/1989-1991-w-nowej-rzeczywistosci.html>) [online], *powszechny.com* [dostęp 2018-10-11].

114. Witold Bereś, Krzysztof Burnetko, *Andrzej Wajda: podejrzany*, Warszawa: Agora, 2013, ISBN 978-83-268-1278-1.
- 114.1. s. 20
- 114.2. s. 27
- 114.3. s. 81–89
- 114.4. s. 26
115. *Apel (64 intelektualistów wraz z załączonym suplementem zawierającym nazwiska sygnatariuszy apelu)* (<https://web.archive.org/web/20201023212246/http://www.dlibra.karta.org.pl/dlibra/docmeta/data?id=4313&from=publication>), karta.org.pl [zarchiwizowane 2020-10-23].
116. *IV „Solidarnościowy” Kongres Kultury Polskiej, 11–13 grudnia 1981, Warszawa* (https://web.archive.org/web/20171231155438/http://www.kongreskultury.pl/title,IV_%E2%80%9ESolidarnosciowy%E2%80%9DKongres_Kultury_Polskiej,_11-13_grudnia_1981,_Warszawa,pid,73,oid,255,cid,39.html), kongreskultury.pl [zarchiwizowane 2017-12-31].
117. *Historia Warszawskiej Rodziny Katyńskiej. Organizacja i początki działalności 1988–1995* (<https://web.archive.org/web/20130918152710/http://www.katyn.org/index.php?id=3&nr=139>), katyn.org [zarchiwizowane 2013-09-18].
118. *Władze Stowarzyszenia. Zestawienie kolejnych zarządów Stowarzyszenia Rodzina Katyńska w Warszawie* (<https://web.archive.org/web/20130918143456/http://katyn.org/index.php?id=3&nr=137>), katyn.org [zarchiwizowane 2013-09-18].
119. „Rzeczpospolita” (37), Gremi Media, 1989, s. 1–2, ISSN 0208-9130 (<http://worldcat.org/issn/0208-9130>).
120. Andrzej Wajda, *Dlaczego jestem na tej liście: Andrzej Wajda*, „Gazeta Wyborcza” (6), Agora, 15 maja 1989, s. 5, ISSN 0860-908X (<http://worldcat.org/issn/0860-908X>).
121. Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 8 czerwca 1989 r. o wynikach głosowania i wynikach wyborów do Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przeprowadzonych dnia 4 czerwca 1989 r. (M.P. z 1989 r. Nr 21, poz. 150 (<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP19890210150>)).
122. *Senatorowie I kadencji: Andrzej Wajda* (<https://web.archive.org/web/20210919080137/http://ww2.senat.pl/k1/senat/Senator/wajda.htm>), Senat Rzeczypospolitej Polskiej [zarchiwizowane 2021-09-19].
123. Andrzej Wajda, *Komuno wróć*, „Gazeta Wyborcza” (406), Agora, 13 października 1990, s. 12, ISSN 0860-908X (<http://worldcat.org/issn/0860-908X>).
124. *Kto jest kim w polityce polskiej*, Warszawa: PAI, 1993, s. 307, ISBN 83-223-2645-9.
125. *Drogi Panie Przewodniczący*, „Gazeta Wyborcza” (311), Agora, 25 czerwca 1990, s. 1, ISSN 0860-908X (<http://worldcat.org/issn/0860-908X>).
126. *Kluby parlamentarne Senatu RP I Kadencji* (<https://web.archive.org/web/20210506012058/http://ww2.senat.pl/k1/senat/kluby/list-klu.htm>), Senat Rzeczypospolitej Polskiej [zarchiwizowane 2021-05-06].
127. Andrzej Wajda, „Gazeta Wyborcza” (547), Agora, 3 kwietnia 1991, s. 12, ISSN 0860-908X (<http://worldcat.org/issn/0860-908X>).
128. *Wyborczy Komitet Honorowy Unii Wolności* (https://web.archive.org/web/20141006142218/http://www.uw.org.pl/wiad_arch.php?id=82), uw.org.pl, 12 lipca 2001 [zarchiwizowane 2014-10-06].
129. Agata Kondzińska, *Platforma kontratakuje, Wajda straszy* (http://wyborcza.pl/1,76842,7888243,Platforma_kontratakuje_Wajda_straszy.html) [online], wyborcza.pl, 16 maja 2010 [dostęp 2012-04-08].
130. *Nowy, czyli stary komitet poparcia prezydenta* (<http://www.dziennikpolski24.pl/artukul/3776687,nowy-czyli-stary-komitet-poparcia-prezydenta,id,t.html>) [online], dziennikpolski24.pl, 7 marca 2015 [dostęp 2015-03-10].

- L31. „*Popieram PO, bo mam uczulenie na PiS*” (<https://web.archive.org/web/20160311231541/http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/popieram-po-bo-mam-uczulenie-na-pis,185816.html>), tvn24.pl, 29 września 2011 [zarchiwizowane 2016-03-11].
- L32. *Komitet Wspierania Muzeum Historii Żydów Polskich Polin* (<https://web.archive.org/web/20210506035646/https://www.polin.pl/pl/wesprzyj-muzeum/komitet-wspierania-muzeum-historii-zydow-polskich-polin>), Muzeum Historii Żydów Polskich Polin [zarchiwizowane 2021-05-06].
- L33. *Spotkanie Rady Powierniczej Zamku Królewskiego w Warszawie MKiDN* (<http://www.mkidn.gov.pl/pages/posts/spotkanie-rady-powierniczej-zamku-krolewskiego-w-warszawie-5252.php>) [online], Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 15 stycznia 2015 [dostęp 2024-01-13].
- L34. *Andrzej Wajda* (<https://archiwum.nauka-polska.pl/#/profile/scientist?id=76798>), [w:] archiwalna baza „Ludzie nauki” portalu Nauka Polska (OPI PIB) [dostęp 2025-01-06].
- L35. *Andrzej Wajda malarzem* (<https://culture.pl/pl/wydarzenie/andrzej-wajda-malarzem>) [online], culture.pl, listopad 2014 [dostęp 2025-07-31].
- L36. *Andrzej Wajda nie żyje. Wybitny reżyser miał 90 lat* (<http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,20813491,andrzej-wajda-nie-zyje-wybitny-rezyser-mial-90-lat.html#MT>) [online], gazeta.pl, 9 października 2016 [dostęp 2016-10-09].
- L37. *Andrzej Wajda, Celebrated Polish Director, Dies at 90* (<http://variety.com/2016/film/news/andrzej-wajda-polish-director-dead-dies-1201883386/>) [online], „Variety”, 9 października 2016 [dostęp 2016-10-10] (ang.).
- L38. *Ostatnie pożegnanie Andrzeja Wajdy* (<https://web.archive.org/web/20161019214901/http://www.tvn24.pl/krakow,50/pogrzeb-andrzeja-wajdy-plan-uroczystosci,685141.html>), tvn24.pl, 19 października 2016 [zarchiwizowane 2016-10-19].
- L39. *Cmentarz Parafialny w Krakowie* (<https://web.archive.org/web/20240710123048/https://krakowsalwator.artlookgallery.com/grobonet/start.php?id=detale&idg=22910&inni=0&cinki=0>), Grobonet [zarchiwizowane 2024-07-10].
- L40. Adam Michnik, *Czy Wajda jest mędrce, czy raczej genialnym intuicjonistą, którego prowadzą czucie i wiara polskiej tradycji?* (http://wyborcza.pl/1,90450,5212254,Popiol_Ulan_Polonez.html?as=3) [online], wyborcza.pl, 13 maja 1994 [dostęp 2012-04-08].
- L41. Tadeusz Sobolewski, *Świat według Andrzeja Wajdy* (https://wyborcza.pl/1,76842,9198502,Swiat_w_edlug_Andrzeja_Wajdy.html?as=2) [online], wyborcza.pl, 4 marca 2011 [dostęp 2021-02-02].
- L42. Jerzy Toeplitz, *Dwadzieścia pięć lat Polski Ludowej*, Warszawa: PWN, 1969, s. 81–82.
- L43. Sławomir Janicki, *Film polski od A do Z*, Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1977, s. 48.
- L44. Jerzy Płażewski, *Historia filmu 1895–2005*, Warszawa: Książka i Wiedza, 2007, s. 290, ISBN 978-83-05-13476-7.
- L45. Barbara Mruklik, *Andrzej Wajda*, Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1969, s. 19.
- L46. Joanna Wojnicka, *Andrzej Wajda*, [w:] Joanna Wojnicka, Olga Katafiasz, *Słownik wiedzy o filmie*, Bielsko-Biała: Wydawnictwo Park, 2005, s. 292, ISBN 83-7266-325-4.
- L47. Olga Katafiasz (red.), *„To, co ulepsza”. Historia i współczesność w filmach Andrzeja Wajdy*, Kraków: Wydawnictwo Rupella, 2009, s. 13, ISBN 978-83-923930-2-3.
- L48. Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 marca 2011 r. o nadaniu orderu (M.P. z 2011 r. Nr 64, poz. 626 (<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20110640626>)).
- L49. Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 5 listopada 1999 r. o nadaniu orderów (M.P. z 2000 r. Nr 5, poz. 99 (<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20000050099>)).
- L50. *Wręczenie odznaczeń w Belwederze*, „Nowiny Rzeszowskie” (170), RSW „Prasa”, 20 lipca 1964, s. 2, ISSN 0137-9534 (<http://worldcat.org/issn/0137-9534>).

- L51. *Order Wschodzącego Słońca dla Krystyny Zachwatowicz* (<https://web.archive.org/web/20141016192634/http://www.radiokrakow.pl/kultura/order-wschodzacego-slonca-dla-krystyny-zachwatowicz/>), radiokrakow.pl, 29 kwietnia 2013 [zarchiwizowane 2014-10-16].
- L52. *Wajda Sig. Andrzej. Ufficiale Ordine al Merito della Repubblica Italian* (<http://www.quirinale.it/elementi/DettaglioOnorificenze.aspx?decorato=78015>) [online], quirinale.it, 14 marca 2000 [dostęp 2014-11-24] (wł.).
- L53. *Andrzej Wajda. Ordinas „Už nuopelnus Lietuvai”* (https://web.archive.org/web/20111124004639/http://prezidente.lt/lt/prezidento_veikla/apdovanojimai/apdovanojimai_256.html), prezidente.lt, 31 sierpnia 2006 [zarchiwizowane 2011-11-24] (lit.).
- L54. *Eesti Vabariigi teenetemärgid* (<https://web.archive.org/web/20210506011920/https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/801/andrzej-wajda>), president.ee [zarchiwizowane 2021-05-06] (est.).
- L55. *Андрей Вайда одержав орден від Ющенка* (<https://www.unian.ua/culture/110587-andjey-vayda-oderjav-orden-vid-yuschenka-foto.html>) [online], unian.ua, 17 kwietnia 2008 [dostęp 2023-05-06] (ukr.).
- L56. *Prezydent Rosji odznaczył Wajdę Orderem Przyjaźni* (<https://culture.pl/pl/artukul/prezydent-rosji-odznaczył-wajde-orderem-przyjazni>) [online], Culture.pl, 5 grudnia 2010 [dostęp 2020-03-27].
- L57. *Указ Президента Российской Федерации от 10.08.2010 г. № 996 О награждении орденом Дружбы Вайды А.* (<http://www.kremlin.ru/acts/bank/31619>) [online], kremlin.ru, 10 sierpnia 2010 [dostęp 2023-09-18] (ros.).
- L58. *Andrzej Wajda otrzymał Order Chorwackiej Jutrzenki* (<http://wiadomosci.wp.pl/andrzej-wajda-otrzymal-order-chorwackiej-jutrzenki-6031712299013249a>) [online], wp.pl, 28 października 2010 [dostęp 2016-10-23].
- L59. *Latvijas un Polijas prezidents pārrunā ekonomisko sadarbību, enerģētikas jautājumus, sadarbību NATO un ES* (https://web.archive.org/web/20160420062951/http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=603&art_id=17103), president.lv, 15 marca 2011 [zarchiwizowane 2016-04-20] (łot.).
- L60. *260/2012. (X. 11.) KE határozata, kitüntetés adományozásáról* (<https://web.archive.org/web/20121021000221/http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDK/hiteles/MK12134.pdf>), kozlonyok.hu, 11 października 2012 [zarchiwizowane 2012-10-21] (węg.).
- L61. *Awards 1981* (<https://web.archive.org/web/20161218133056/http://www.festival-cannes.fr:80/en/archives/1981/awardCompetition.html>), Festival de Cannes [zarchiwizowane 2016-12-18] (ang.).
- L62. *Fellowship in 1982* (<http://awards.bafta.org/award/1982/film/fellowship>) [online], bafta.org [dostęp 2022-12-04] (ang.).
- L63. *The awards of the Venice Film Festival* (<https://web.archive.org/web/20120901024856/http://www.labiennale.org/en/cinema/history/awards3.html?back=true>), La Biennale di Venezia [zarchiwizowane 2012-09-01] (ang.).
- L64. *The 72nd Academy Awards (2000)* (<http://www.oscars.org/awards/academyawards/legacy/ceremony/72nd.html>), [w:] Oscar Legacy [online], Academy of Motion Picture Arts and Sciences [dostęp 2012-04-18] (ang.).
- L65. *Polska na Berlinale 2006. Złoty Niedźwiedź dla Andrzeja Wajdy* (<https://web.archive.org/web/20130325154316/http://www.pisf.pl/pl/kinematografia/news/polska-na-berlinale-2006-zloty-niedzwiedz-dla-andrzeja-wajdy>), Polski Instytut Sztuki Filmowej [zarchiwizowane 2013-03-25].
- L66. *Doktorzy honoris causa* (<https://www.uj.edu.pl/universytet-z-collegium-medicum/nagrody-i-wyroznienia/dhc>) [online], Uniwersytet Jagielloński [dostęp 2021-02-02].
- L67. *Rétrospective Andrzej Wajda* (<https://instytutpolski.pl/brussels/2017/09/01/retrospective-andrzej-wajda/>) [online], Instytut Polski w Brukseli, 1 września 2017 [dostęp 2023-04-02] (fr.).
- L68. *O nas* (<https://www.filmschool.lodz.pl/szkola/onas/>) [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2023-09-29].
- L69. *Doktorzy honoris causa UŁ* (<https://web.archive.org/web/20120207202700/http://www.uni.lodz.pl/lu dzie/wybitni>), Uniwersytet Łódzki [zarchiwizowane 2012-02-07].

- L70. *Doktoraty honoris causa* (<https://ug.edu.pl/o-uczelni/universytet-gdanski/godnosci-honorowe-ug/doktoraty-honoris-causa>) [online], Uniwersytet Gdański [dostęp 2025-02-26].
- L71. *Doktoraty HC* (http://web.archive.org/web/20131022102044/http://www.uw.edu.pl/o_uw/historia/dhcuw.html), Uniwersytet Warszawski [zarchiwizowane 2013-10-22].
- L72. *Prof. Krystyna Zachwatowicz-Wajda i Andrzej Wajda doktorami honoris causa Uniwersytetu Pedagogicznego* (<https://web.archive.org/web/20150319085528/http://www.up.krakow.pl/main/?page=news&newsid=1045>), Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, 24 listopada 2014 [zarchiwizowane 2015-03-19].
- L73. *Doktorzy honoris causa: Andrzej Wajda* (<https://web.archive.org/web/20230402081746/https://www.uni.lodz.pl/o-universytecie/odznaczenia-ul/doktorzy-honoris-causa-ul/andrzej-wajda>), Uniwersytet Łódzki [zarchiwizowane 2023-04-02].
- L74. *Nie żyje Andrzej Wajda* (<https://web.archive.org/web/20210202190214/https://lodz.twoje-miasto.pl/art-kultura-sztuka/nie-zyje-andrzej-wajda-i68379>), twoje-miasto.pl, 10 października 2016 [zarchiwizowane 2021-02-02].
- L75. *Honorowi Obywatele Gdyni: Wajda Andrzej (1926–2016)* (<https://www.gdynia.pl/o-gdyni/honorowi-obywatele-gdyni,2620/wajda-andrzej-1926-2016,365425>) [online], gdynia.pl [dostęp 2021-02-02].
- L76. *Honorowi Obywatele Miasta* (<https://web.archive.org/web/20180206234734/http://um.suwalki.pl:80/dla-mieszkanca/nasze-miasto/honorowi-obywatele-miasta/>), um.suwalki.pl [zarchiwizowane 2018-02-06].
- L77. Renata Metzger, *Andrzej Wajda honorowym obywatelem Radomia* (<https://archive.is/20130503210545/http://radom.gazeta.pl/radom/1,35219,305587.html>), gazeta.pl, 10 czerwca 2001 [zarchiwizowane 2013-05-03].
- L78. *Civitate Wratislaviensi Donatus* (<https://bip.um.wroc.pl/artykul/197/3039/civitate-wratislaviensi-donatus>) [online], um.wroc.pl [dostęp 2023-12-26].
- L79. *Wrocławianin Andrzej Wajda* (<https://archiwum.rp.pl/artykul/435165-Wroclawianin-Andrzej-Wajda.html>) [online], „Rzeczpospolita” (rp.pl), 17 maja 2003 [dostęp 2021-02-02].
- L80. *Andrzej Wajda Obywatelem Opola* (https://web.archive.org/web/20121212233904/http://www.opole.pl/urzed/artykuly/30553-1143-Article-Andrzej_Wajda_obywatelem_Opola), opole.pl, 12 listopada 2009 [zarchiwizowane 2012-12-12].
- L81. *Uchwała nr XIII/247/2015 Rady miasta stołecznego Warszawy z dnia 25 czerwca 2015 r. w sprawie nadania Honorowego Obywatelstwa Miasta Stołecznego Warszawy* (<https://web.archive.org/web/20150929140945/http://bip.warszawa.pl/NR/exeres/6FCD814B-538D-46DB-AB91-BBF43C7937AC,frameless.htm>), warszawa.pl [zarchiwizowane 2015-09-29].
- L82. Katarzyna Moritz, *Andrzej Wajda honorowym obywatelem Gdańska* (<http://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Andrzej-Wajda-honorowym-obywatelem-Gdanska-n98420.html>) [online], trojmiasto.pl, 28 stycznia 2016 [dostęp 2016-01-28].
- L83. *Andrzej Wajda. Pierwszy honorowy obywatel województwa łódzkiego* (<https://web.archive.org/web/20210202190220/https://www.radiolodz.pl/posts/27931-andrzej-wajda-pierwszy-honorowy-obywatel-wojewodztwa-lodzkiego>), radiolodz.pl, 30 sierpnia 2016 [zarchiwizowane 2021-02-02].
- L84. *Nagrody Państwowe za osiągnięcia w dziedzinie nauki, postępu technicznego, literatury i sztuki* (<https://mbc.cyfrowemazowsze.pl/Content/63005/PDF/00067830%20-%20%C5%BBicie%20Warszawy%201955%20nr%20173%20-%20P10019.pdf>), „Życie Warszawy” (173 (3656)), Instytut Prasy „Czytelnik”, 22 lipca 1955, s. 5, ISSN 0137-9437 (<http://worldcat.org/issn/0137-9437>) [dostęp 2024-07-10].
- L85. *Laureaci Nagrody im. Boya od roku 1957* (<https://web.archive.org/web/20160509060145/http://www.aict.art.pl/nagrody-mainmenu-59/95-inne/735-laureaci-nagrody-im-boya-od-roku-1957>), aict.art.pl [zarchiwizowane 2016-05-09].
- L86. „Dziennik Polski” (165 (9446)), Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, 1974, s. 2, ISSN 0137-9089 (<http://worldcat.org/issn/0137-9089>).

- L87. *Nagrody „Teatru”* (<http://www.teatr-pismo.pl/nagrody-teatru/>) [online], teatr-pismo.pl [dostęp 2022-12-04].
- L88. „Dziennik Polski” (165 (10 037)), Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, 1976, s. 2, ISSN 0137-9089 (<http://worldcat.org/issn/0137-9089>).
- L89. *Kowadła Kuźnicy* (<https://www.kuznica.org.pl/kowadla-kuznicy/>) [online], kuznica.org.pl [dostęp 2025-08-28].
- L90. *Andrzej Wajda* (https://www.kyotoprize.org/en/laureates/andrzej_wajda/) [online], kyotoprize.org [dostęp 2018-10-09] (ang.).
- L91. *Andrzej Wajda* (<https://www.amacad.org/person/andrzej-wajda>) [online], Amerykańska Akademia Sztuk i Nauk [dostęp 2023-05-04] (ang.).
- L92. *Laureaci Nagród ZAiKS-u* (<https://www.zaiks.org.pl/artykuly/2020/sierpien/laureaci-nagrod-zaiks-u/>) [online], zaiks.org.pl [dostęp 2025-06-25].
- L93. *Andrzej Wajda* (<https://web.archive.org/web/20101205164640/http://www.academie-des-beaux-arts.fr/membres/ae/wajda/fiche.htm>), Académie des Beaux-Arts [zarchiwizowane 2010-12-05] (fr.).
- L94. *Uzasadnienie do uchwały Rady Miasta Krakowa w sprawie nadania Andrzejowi Wajdzie i Krystynie Zachwatowicz Medalu Cracoviae Merenti (1995)* (https://www.bip.krakow.pl/?sub_dok_id=47063) [online], bip.krakow.pl [dostęp 2020-03-28].
- L95. *Wręczono złote medale „Gloria Artis”* (<https://www.e-teatr.pl/warszawa-wreczono-zlote-medale-gloria-artis-a15508>), [w:] e-teatr.pl [online], Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego, 10 września 2005 [dostęp 2012-12-03].
- L96. Janusz Tazbir, *Historyczne filmy Andrzeja Wajdy* (https://web.archive.org/web/20140918202328/http://wyborcza.pl:80/1,90450,5211986,Historyczne_filmy_Andrzeja_Wajdy.html), wyborcza.pl, 14 maja 2008 [zarchiwizowane 2014-09-18].
- L97. *Gala „Teraz Polska” 2014* (<https://magazynterazpolska.pl/pl/a/gala-teraz-polska-2014>) [online], magazynterazpolska.pl, 2014 [dostęp 2019-03-23].
- L98. *Medal „Dziękujemy za Wolność”* (<https://web.archive.org/web/20220301201856/https://www.sss.net.pl/aktualnosci/medal-dzi-kujemy-za-wolno>), Stowarzyszenie Sieć Solidarności, 7 czerwca 2014 [zarchiwizowane 2022-03-01].
- L99. *Lista: Medale „Dziękujemy za Wolność”* (<https://web.archive.org/web/20201220203044/https://www.sss.net.pl/listy-ludzi-solidarnosci/lista-medale>), Stowarzyszenie Sieć Solidarności [zarchiwizowane 2020-12-20].
- L200. *Państwo Krystyna Zachwatowicz-Wajda i Andrzej Wajda zostali Laureatami XVII edycji Nagrody im. prof. Aleksandra Gieysztora* (http://www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/6162_14575.htm) [online], citibank.pl [dostęp 2016-08-19].
- L201. *Małopolska obchodziła swoje święto* (<http://www.malopolska.pl/aktualnosci/samorzad/malopolska-obchodzila-swoje-swieto>) [online], malopolska.pl, 11 czerwca 2016 [dostęp 2017-06-18].
- L202. *Medal „Plus ratio quam vis”* (<https://www.uj.edu.pl/universytet-z-collegium-medicum/nagrody-i-wyr-oznienia/plus-ratio>) [online], Uniwersytet Jagielloński [dostęp 2023-04-24].
- L203. *Nagroda im. Jana Parandowskiego. Dotychczasowi laureaci* (<https://web.archive.org/web/2019022220952/http://www.penclub.com.pl:80/nagrody/nagroda-im--jana-parandowskiego>), Polski PEN Club [zarchiwizowane 2019-02-22].
- L204. Andrzej Wajda, *Autobiografia*, Kraków: Znak, 2013, s. 253–262, ISBN 978-83-240-2051-5.
- L205. *Dlaczego Japonia?* (<https://web.archive.org/web/20221122130528/http://www.wajda.pl/pl/japonia.html>), wajda.pl [zarchiwizowane 2022-11-22].
- L206. *Pierwsze nadanie Medalu Dnia Pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej 8 kwietnia 2008 r.*, Warszawa: Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2009 („Zeszyty Katyńskie”), s. 254–255, ISBN 83-917780-6-1.

207. *Wielki Andrzej Wajda w Rudnikach* (https://archive.is/20130503172817/http://opole.gazeta.pl/opole/1,35114,7241285,Wielki_Andrzej_Wajda_w_Rudnikach.html), gazeta.pl, 10 listopada 2009 [zarchiwizowane 2013-05-03].
208. *Uchwała nr XXXVII/847/17 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 23 marca 2017 r. w sprawie nadania nazwy ulicy na terenie Wrocławia* (https://web.archive.org/web/20190501131136/http://wrossystem.um.wroc.pl/beta_4/webdisk/190235/0847ru17.pdf), um.wroc.pl [zarchiwizowane 2019-05-01].
209. Wojciech Drażba, *Andrzej Wajda. Urodził się w Suwałkach, ma tu swoją ulicę* (<https://kuriersuwalski.pl/suwalki/wiadomosci/2804-ulica-andrzeja-wajdy-oficjalnie-otwarta-zdjecia>) [online], kuriersuwalski.pl, 15 marca 2018 [dostęp 2021-04-30].
210. *Otwarcie skweru im. Andrzeja Wajdy* (https://www.krakow.pl/aktualnosci/222967,33,komunikat,otwarcie_skweru_im_andrzeja_wajdy.html) [online], krakow.pl, 10 września 2018 [dostęp 2021-05-10].
211. *Skwer Andrzeja Wajdy* (<https://grudziadz.pl/arttykul/383/14569/skwer-andrzeja-wajdy>) [online], grudziadz.pl, 18 stycznia 2019 [dostęp 2021-05-10].
212. *Na Żoliborzu powstał skwer imienia Andrzeja Wajdy* (<https://film.interia.pl/raporty/raport-andrzej-wajda-nie-zyje/newsy/news-na-zoliborzu-powstal-skwer-imienia-andrzeja-wajdy,nId,6355615>) [online], interia.pl, 18 października 2022 [dostęp 2022-10-21].
213. *Uchwała nr LXX/1907/2018 Rady Miasta Stołecznego Warszawy z dnia 5 lipca 2018 r. w sprawie utworzenia i prowadzenia samorządowej instytucji kultury pod nazwą „Centrum Kultury Filmowej im. Andrzeja Wajdy”* (<https://edziennik.mazowieckie.pl/legalact/2018/7034/>) [online], Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego, 11 lipca 2018 [dostęp 2020-10-05].
214. *Odsłonięto tablicę upamiętniającą Andrzeja Wajdę* (<https://www.sfp.org.pl/wydarzenia,341,30707,2,1,Odslonieto-tablice-upamietniajaca-Andrzeja-Wajde.html>) [online], Stowarzyszenie Filmowców Polskich, 9 października 2020 [dostęp 2021-01-23].
215. *Upamiętnili Andrzeja Wajdę*, „Gazeta Stołeczna”, Agora, 10 października 2020, s. 2, ISSN 0860-908X (<http://worldcat.org/issn/0860-908X>).
216. Julia Kalęba, *Ogłoszono Krakowską Nagrodę Filmową Andrzeja Wajdy. W tym roku zostanie przyznana po raz pierwszy* (<https://web.archive.org/web/20240426120149/https://krakow.naszemiasto.pl/ogloszono-krakowska-nagrode-filmowa-andrzeja-wajdy-w-tym/ar/c13-8798651>), naszemiasto.pl, 2 maja 2022 [zarchiwizowane 2024-04-26].
217. Paweł Gzyl, *Znamy wszystkie filmy ubiegające się o Krakowską Nagrodę Filmową Andrzeja Wajdy festiwalu Mastercard OFF CAMERA 2024* (<https://web.archive.org/web/20240426120631/https://gazetakrakowska.pl/znamy-wszystkie-filmy-ubiegajace-sie-o-krakowska-nagrode-filmowa-andrzeja-wajdy-festiwalu-mastercard-off-camera-2024/ar/c13-18448745>), gazetakrakowska.pl, 9 kwietnia 2024 [zarchiwizowane 2024-04-26].
218. Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 maja 2025 r. w sprawie ustanowienia roku 2026 Rokiem Andrzeja Wajdy (M.P. z 2025 r. poz. 461 (<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20250000461>)).
219. *2000.03.26. Andrzej Wajda – laureat Oscara 2000* (<https://www.kzp.pl/index.php?artykul=kazn-zn-2000-zn3671>) [online], kzp.pl [dostęp 2024-05-21].
220. *Znaczek Poczty Polskiej z okazji 100. rocznicy urodzin Wajdy* (<https://dzieje.pl/wiadomosci/znaczek-poczty-polskiej-z-okazji-100-rocznicy-urodzin-wajdy>) [online], dzieje.pl, 22 maja 2026 [dostęp 2026-05-22].

Linki zewnętrzne

- *Andrzej Wajda* (<http://www.filmpolski.pl/fp/index.php/111632>), [w:] Internetowa Baza Filmu Polskiego [online], Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi [dostęp 2012-03-20].

- *Andrzej Wajda* (<http://www.encyklopediateatru.pl/osoby/2589/->), [w:] *Encyklopedia teatru polskiego* (baza wiedzy: Osoby) [dostęp 2021-04-08].
 - *Andrzej Wajda* (<https://www.imdb.com/name/nm0906667/>) w bazie *IMDb* (ang.) [dostęp 2012-04-08].
-

Źródło: „https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Andrzej_Wajda&oldid=79992126”